

लोकमान्य

मंगेश पाठक

लोकमान्य 'चा हा मजकूर आपण वाचत असाल त्या दिवशी म्हणजे ११ जानेवारी ६६ ला राजनयिक दबावामुळे भारताचे पंतप्रधान लालबहादूर शास्त्री यांचे ताश्कंद येथे दुःखद निधन झाले होते. त्या घटनेला ६० वर्षे पूर्ण होत असतानाच आपले परराष्ट्र मंत्री एस. जयशंकर यांनी राजनयिकसंबंधात नवीनच कमाल केलेली आहे. त्याची संपूर्ण जगात चर्चा होत आहे.

बांगलादेशच्या तीन वेळा पंतप्रधान राहिलेल्या बेगम खलिदा झिया यांच्या अन्त्यसंस्काराला उपस्थित राहून परराष्ट्रमंत्री एस. जयशंकर यांनी भारत-बांगलादेश पाकिस्तान संबंधात खूपच खळबळ उडवून दिली आहे. बांगलादेशातील पाच तासातील तीन मुलाखतींनी राजकारणाचे आणि राजनयाचे नवीन रंग उधळले आहेत. त्याहीपेक्षा महत्त्वाचे म्हणजे एका न झालेल्या भेटीने त्यांची ही बांगलादेश भेट गाजली. बांगलादेशमध्ये जाऊनही त्यांनी बांगलादेशचे हंगामी सरकारचे मुख्य सल्लागार मोहम्मद युनूस यांची भेट घेतली नाही. सामान्यतः राजकीय शिष्टाचार प्रोटोकॉल म्हणून ही भेट घ्यावी लागते, पण भारताने आपले शासन हंगामी सरकारच्या मुख्य सल्लागारांवर म्हणजे मोहम्मद युनूस यांच्यावर नाराज आहे, ही बाब कधीच लपवून ठेवली नाही. युनूस यांच्या कार्यकाळात बांगलादेशातील हिंदूंवर होणारे अत्याचार वाढले आहेत. बांगलादेशातील हिंदूंचे वित्त, मालमत्ता, व्यवसाय या सगळ्यांवर हल्ले वाढले आहेत. मंदिरेही जनक्षोभाच्या भक्ष्यस्थानी पडत आहेत. महिलांवरील अत्याचारात मोठ्या प्रमाणात वाढ झाली आहे आणि शासक म्हणून युनूस त्या अत्याचारांना आळा घालू शकले नाही.

एवढेच नव्हे, तर त्यांची अत्याचार करणाऱ्यांना फूस असावी, असा संशय आहे. त्यामुळे भारत-बांगलादेश यांच्या संबंधात तणाव आलेला आहे. भारताचे प्रतिनिधी म्हणून एस. जयशंकर यांनी त्यांची भेट न घेऊन हंगामी सल्लागारांना भारत तीळमात्र किंमत देत नाही, हे न बोलता सांगून टाकले. बांगलादेशातील सरकारला मात्र भारत मानतो आणि म्हणूनच युनूस यांच्या गोटातील रियाज हमीदुल्ला या परराष्ट्र मंत्रालयाची जबाबदारी सांभाळणाऱ्या व्यक्तीची त्यांनी भेट घेतली. रियाज हमीदुल्लालयांनी जयशंकर यांच्या भेटीबद्दल नंतर आनंदही व्यक्त केला.

एस. जयशंकर ढाक्का विमानतळ येथे उतरले. त्यानंतर सर्वात प्रथम त्यांनी बेगम खलिदा झिया यांचे पुत्र तारीक रहमान यांची भेट घेतली. तारीक रहमान हे काही दिवसांपूर्वीच लंडनमधून ढाक्का येथे जवळजवळ १७ वर्षांनी आले होते. तारीक रहमान यांची भेट घेऊन एस. जयशंकर यांनी दुखवटा व्यक्त केला. भारताचे पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांचे वैयक्तिक,

खाजगी पत्र त्यांच्या स्वाधीन केले. त्या पत्रात बेगम खलिदा झिया यांनी भारत सरकारशी जे करार-मदार केले त्याच्या उल्लेख आहे. तसेच

सुब्दात्म

डॉ. अविनाश मोहबील

अमेरिकेतून चीनमध्ये आपल्या आईसोबत स्थलांतरित झालेला तो छोट्यासा मुलगा तेथील कुंग-फु शिकणाऱ्या काही टारगट मुलांच्या त्रासांमुळे खचून गेलेला असतो. त्याला त्या मुलांचा सामना करण्यासाठी कुंग-फु शिकायचे असते. कुंग-फु शिकण्याच्या पद्धती काळानुरूप बदलत गेलेल्या असतात. नव्या जगात समोरच्याला संपेपरत ठेचा, असा हिंसेचा संदेश मुलांच्या मनात ठसवून कुंग-फु शिकविले जात असते. अशा वेळी या मुलाला एक जुन्या पद्धतीचे कुंग-फु शिकविणारा शिक्षक भेटतो. काही दिवसांच्या प्रशिक्षणानंतर तो त्या मुलाला कुंग-फु शिकणाऱ्यांचे तीर्थस्थान असलेल्या एका डोंगन वेलचे पाणी पिण्यास घेऊन जातो. पर्वताच्या उंच शिखरावर वसलेल्या एका मंदिरामध्ये ती डोंगन वेल असते ज्याचे पाणी पिणे ही प्रत्येक कुंग-फु शिकणाऱ्याकरिता प्रेरणा असते. त्या ठिकाणी जाताना रस्त्यात त्या मुलाला अनेक अद्भुत गोष्टी दिसतात. परंतु एका ठिकाणी मात्र तो स्तब्ध होतो.

पर्वताच्या टोकावर कुंग-फुमधील एका विशिष्ट मुद्रेमध्ये एक मुलगी एका पायावर उभी असते. तिच्या समोर प्रत्यक्ष नाग असतो व नागाच्या हलणाऱ्या फण्याप्रमाणे तिची मान हलत असते. तो मुलगा काही वेळ ते दृश्य बघतो व नंतर तो डोंगन वेलचे पाणी प्यायला जातो. ते पाणी प्यायल्यावर तो आपल्या गुरूला त्या मुलीबद्दल विचारतो. ती मुलगी त्या सापाची नक्कल का करीत होती? त्याचा गुरू त्याला सांगतो, बेटा तू काळजीपूर्वक बघितले नाहीस, तो साप त्या मुलीची नक्कल करीत होता. त्या मुलाला धक्काच बसतो. हे काय? त्याला कळत नाही. आपल्या वाक्याचा अर्थ सम जाविण्याकरिता तो त्याला त्या डोंगन वेलमध्ये बघायला लावतो आणि त्याला विचारतो की, तुला काय दिसतय? मुलगा उरततो, माझे प्रतिबंब. मग तो पाण्याला हलवतो आणि विचारतो, आता काय झाले? मुलगा उरततो, आता माझे प्रतिबिंब अंधुक झाले. गुरू समजावतो, पाणी जर शांत असेल तर प्रतिबिंब आरश्याप्रमाणे स्वच्छ दिसते आणि ते जर शांत नसेल तर ते अंधुक होते. ती सापासमोरची बाई शांत आहे, या पाण्यासारखी बुद्धीने व मनानेदेखील. ती शांत असल्याने साप आरश्याप्रमाणे तिची नक्कल करतोय. मुलगा परत विचारतो, तुमच्या मते ती बाई काहीही न करता त्या सापाच्या हालचालींवर ताबा मिळवतेय? मुलाच्या या अत्यंत महत्त्वाच्या प्रश्नाचे उत्तर त्याचा गुरू तेवढ्याच महत्त्वाच्या वाक्याने देतो. माणसाला आपले जीवन जगत असताना अतिशय कामात पडणारे ते वाक्य आहे. मानसशास्त्रीय दृष्टिकोनातून ती बाब अतिशय महत्त्वाची आहे. अस्वस्थ मनाच्या बरेच वेळा अव्यक्त राहिलेल्या संभ्रमाबद्दल समाधान देणारे ते वाक्य आहे.

कारण हा मनातील संभ्रम अनेक वेळा कार्यशक्ती कदाचित कमी करीत नाही; परंतु कार्यामधील कलात्मकता आणि कार्याची सुयोग्य उपयोगीता मात्र संपवितो. धावणे हा माणसाच्या जीवनाचा आधुनिक काळातला मंत्र बनलाय. विशेषतः मेदीच्या काळात जेव्हा त्याला स्वतः ला स्थापित करायचे असते तेव्हा तो केवळ धावत राहतो. नवनवीन आव्हाने स्वीकारतो, ती पूर्ण करण्याकरिता पुन्हा धावतो. या धावण्यामुळे एक प्रकारची खळबळ कायम त्याच्या जीवनात असते. या

२०१५ मध्ये त्यांची उभयतांची जी भेट झाली त्याचाही उल्लेख आहे. या भेटीतून त्यांनी फेब्रुवारी २६ मध्ये होणाऱ्या निवडणुकीनंतर येणाऱ्या सरकारला भारताचे पूर्ण सहकार्य राहील, याचा संकेत दिला आहे. १२ फेब्रुवारीला होणाऱ्या निवडणुकीत अवामी लीगचा सहभाग राहणार नाही. अवामी लीगवर तेथील शासनाने बंदी घातली आहे.

बांगलादेशातील ही पहिलीच अशी निवडणूक राहील, यात कायम एकमेकींच्या प्रतिस्पर्धी राहिलेल्या बेगम खलिदा झिया व शेख हसीना यांचा सहभाग राहणार नाही. पण बेगम खलिदा झिया यांच्या मृत्यूचा फायदा बांगलादेश नॅशनलिस्ट पार्टीला आणि पर्यायाने तारीक रहमान यांना होणार आहे. बांगलादेश नॅशनलिस्ट पार्टीची सूत्रे आता तारीक रहमान यांच्या हाती गेली आहेत. या निवडणुकीत आणखीनही काही चिल्लर पक्ष आहेत, पण मुख्य पक्ष हा बीएनपी हाच राहणार आहे.

बांगलादेश नॅशनलिस्ट पार्टीला आता

जमाते इस्लामीची गरज नाही. जमाते इस्लामी संघटना तशी कट्टरवादी मानली जाते. त्यांना बांगलादेशातील हिंदूंना अडचणीत आणण्यास मनापासून आनंद होतो. पण बीएनपीची भूमिका वेगळी आहे. बीएनपी आणि अवामी लिग यात अवामी लीग हा पक्ष आणि त्याचे नेतृत्व भारताच्या जवळचे व सहानुभूती दर्शविणारे होते, पण आता तो पक्ष रिंगणात नाही. त्यामुळे भारताने ही ग्वाही बीएनपीला दिली आहे की, लोकनिर्वाचित सरकारला भारताची साथ राहील. बांगलादेश आणि भारत यांची मैत्री कायम राहील. बीएनपी आणि अवामी लिग या दोन्ही पक्षांची मागणी भारताकडे एकच असते की, बांगलादेशसंबंधी विरोधकांशी नाही तर आमच्याशी चर्चा करा. यावेळी बीएनपी सत्तेत आल्यावर त्यांच्याशी चर्चा होईल, याची ग्वाही जणू भारताने जयशंकर यांच्या भेटीने दिली आहे. तिकडे जमाते इस्लामीनेही म्हटले आहे की, आमची ही भूमिका आता आम्ही बदलली आहे. आम्ही कट्टर राहिलो नाही.

तिसरी मुलाखतदेखील काहीशी अनपेक्षित होती. पाकिस्तान विधिमंडळाचे अध्यक्ष अय्याज सिद्दिकी यांच्याशी जयशंकर यांनी हस्तांदोलन केले आणि संसदीय पक्षातील प्रमुखांशी हस्तांदोलन करून भारताने पाकमधील लोकशाहीशी हस्तांदोलन करण्याची इच्छा व्यक्त केली आहे. एका बाजूला बांगलादेशने देशातील हंगामी सरकारच्या प्रमुख सल्लागारांना न भेटून भारताने त्याची हंगामी सरकारबद्दल असलेली नाराजी व्यक्त केलेली आहे.

२०२५ च्या डिसेंबर महिन्यात तीन हिंदूंना ठार करण्यात आले. हालहाल करून मारण्यात आले. एका हिंदू विधवा महिलेवर सामूहिक बलात्कार करण्यात आला तर एका पत्रकार संपादकाची गोळ्या मारून हत्या करण्यात आली. याबाबतची नाराजी बांगलादेशच्या गामी सरकारला भारत कळविली आहे. याशिवाय भारताच्या पवित्र्यामुळे बांगलादेशातील तयार कपड्यांचा उद्योगही डबघाईला आलेला आहे. जागतिक बाजारपेठेत बांगलादेशच्या त्या कपड्यांचा चांगला दबदबा होता; आता तो कमी झाला आहे, उतरणीला लागला आहे.

भारताबद्दलचे गैरसमज पसरविण्याचे उद्योग युनूस महाशय करीत आहेत, याचे आणखीन एक उदाहरण म्हणजे बांगलादेशमध्ये उस्मान हादीची हत्या झाली.

धावण्यामुळे व कायम काही ना काही करीत राहिल्यामुळे त्याला बरेच वेळा अपेक्षेप्रमाणे फळ मिळतेही; त्याच्या लौकिकामध्ये भर पडते. हे सारे करताना पळण्याची त्याला एवढी सवय होऊन जाते की, सर्व गोष्टी त्याला प्राप्त होतात, पण एक महत्त्वाची गोष्ट त्याच्या जीवनातून हरवायला लागते, ती म्हणजे शांतता. शांत राहणे त्याला संभवत नसे. अत्यंत उद्यमशील असणे ही त्याची ओळख बनलेली असेत. ही तशी चांगली बाब आहे.

आयुष्याच्या शेवटच्या श्वासापर्यंत उद्यमशील राहून कार्य करणे हाच त्याच्या जीवनाचा ध्यास असतो. परंतु ही सारी कामे कलात्मकतेने आणि उच्च दर्जाची करण्यासाठी एका विशिष्ट प्रकारच्या शांततेची गरज असते; ती मात्र बरेच वेळा अनेकांना सापडत नाही. कामे करीत असताना जर त्याचा संबंध थेट पैशाशी जोडलेला असेल तर मग परिस्थिती आणखीच बिकट होते. जेवढे जास्त काम तेवढा जास्त पैसा या सूत्रानुसार तर मग तो थांबतच नाही. तो भरमसाट मिळणारा पैसा त्याला थांबवू देत नाही. उद्यमशील असणे आणि केवळ धावत राहणे यामध्ये फरक आहे. याच पद्धतीचे वाक्य त्या मुलाच्या गुरूने त्या मुलाला सांगितले असते. परंतु ते अनेकांच्या लक्षात येऊनही ते अनुसरणे कठीण असते. कारण धावण्यामधून मिळणाऱ्या भौतिक फायद्यांची मनाला चटक लागली की, मग त्याला थांबता येत नाही. शांत बसलेल्या लोकांकडे पाहून आपल्याही मनात तोच प्रश्न येतो जो त्या सापासमोर विशिष्ट मुद्रेमध्ये असलेल्या बाईला बघून त्या लहान मुलांच्या मनात आला होता. त्याच्या गुरूने त्याला सांगितले होते, बेटा, शांत राहणे व काहीही न करणे या दोन स्वतंत्र आणि वेगवेगळ्या गोष्टी आहेत. या एका छोट्याशा वाक्यामध्ये केवढा मोठा जीवनसार सामावलेला राहू शकतो.

बरेच वेळा शांत असलेल्या मंडळींकडे बघून ते अकार्यक्षम आहेत, असा ग्रह केला जातो. विशेषतः आपल्या या धावपळीने भरलेल्या जगात जेथे आपले व्यवहार जवळपास यंत्रवत सुरू असतात. त्या जगात शांत बसलेली व्यक्ती ‘रिकामा’ असे संबोधिले जाते. म्हणूनच त्या मुलाचा गुरू त्याच्या शिष्याला शांततेची ताकद समजावतोय. शांतता ही शब्दपेक्षाही जास्त ताकदवान असते. केवळ त्या शांततेच्या मागे सुरू असलेले चिंतन न कळल्यामुळे शांततेला अनुयोगी संबोधिले जाते. व. पु. काळेंनी त्यांच्या एका पुस्तकात लिहिलेय, शब्दांची मर्यादा ज्या अंतरावर संपते तेथून मीनाचा प्रभाव सुरू होतो. म्हणूनच शांतता ही सर्वतोपरी उपयोगी असते. याचे सर्वात महत्त्वाचे कारण म्हणजे या शांततेच्या क्षणी आपण साधू शकणारा आपला आत्मिक वाद.

धावपळीच्या जीवनाचा जर विचार केला ना तर हा आत्मिक संवाद खरे तर सध्या अत्यावश्यक झालेला आहे. मनाची आणि बुद्धीचीही शांतता ही चिंतनाचा भाग असते. त्या चिंतनातून पारदर्शी व्यक्तित्व तयार होते, जे त्या व्यक्तीच्या संपर्कात येणाऱ्याला आपलेसे करण्याची क्षमता निर्माण करते. याच प्रकाराला आजकाल मेडिटेशन असे म्हणतात. परंतु बरेच वेळा या मेडिटेशनमुळे होणाऱ्या व्यक्तित्व बदलापेक्षा ते केले जाण्याचा बाऊ जास्त केला जातो.

अत्यंत आक्रस्ताळेपणाने, लोकांना कायम कमी लेखत किंवा बेधुंद वागताना दिसतात तेव्हा मात्र त्यांचे मेडिटेशन चुकतेय, असे म्हणावे लागते. मुळात शांत राहून जेव्हा पारदर्शी व्यक्तित्व निर्माण होण्याची प्रक्रिया सुरू असते तेव्हा त्यामध्ये बेधुंदपणाला, उत्कृंखलेला, आक्रस्ताळेपणाला स्थान नसते.

आश्विन

चार-दोन वाक्य त्यांच्याशी बोलले. ऑपरेशन सिंदूर ज्या पायी झाले त्या अतिरेकी कारवायांपासून भारत-पाक संबंधात प्रचंड तणाव आहे. पाकिस्तानशी सिंधू जलवाटणाबाबत असलेला करार भारताने स्थगित केला आहे. मोठ्या प्रमाणात बंधारे बांधून पाकिस्तानात जाणारे सिंधूचे पाणी अडविण्याची प्रक्रिया सुरू झालेली आहे. पाकिस्तानची संवाद नाही, एका व्यासपीठावर येणे नाही; इतकेच काय तर भारत आणि पाकिस्तान यांच्यात कुठे तरी झालेल्या क्रिकेट स्पर्धेत भारताने विजेतेपद प्राप्त केले. चषक मात्र आज भारताजवळ नाही, अशी परिस्थिती आहे. भारताने चषकविरहित राहणे स्वीकारले, पण पाकला सन्मान देणे नाकारले.

इतकेच तणावाचे संबंध असतानाही एस. जयशंकर पाक असेम्ब्लीचे अध्यक्ष अय्याज सादिक यांच्याशी हस्तांदोलन करून आगळावेगळा संकेत दिला आहे. हा संकेत आहे की, पाकमधील जनतेच्या मताचे प्रतिनिधित्व करणाऱ्या

संसदीय पक्षातील प्रमुखांशी हस्तांदोलन करून भारताने पाकमधील लोकशाहीशी हस्तांदोलन करण्याची इच्छा व्यक्त केली आहे. एका बाजूला बांगलादेशने देशातील हंगामी सरकारच्या प्रमुख सल्लागारांना न भेटून भारताने त्याची हंगामी सरकारबद्दल असलेली नाराजी व्यक्त केलेली आहे.

२०२५ च्या डिसेंबर महिन्यात तीन हिंदूंना ठार करण्यात आले. हालहाल करून मारण्यात आले. एका हिंदू विधवा महिलेवर सामूहिक बलात्कार करण्यात आला तर एका पत्रकार संपादकाची गोळ्या मारून हत्या करण्यात आली. याबाबतची नाराजी बांगलादेशच्या गामी सरकारला भारत कळविली आहे. याशिवाय भारताच्या पवित्र्यामुळे बांगलादेशातील तयार कपड्यांचा उद्योगही डबघाईला आलेला आहे. जागतिक बाजारपेठेत बांगलादेशच्या त्या कपड्यांचा चांगला दबदबा होता; आता तो कमी झाला आहे, उतरणीला लागला आहे.

भारताबद्दलचे गैरसमज पसरविण्याचे उद्योग युनूस महाशय करीत आहेत, याचे आणखीन एक उदाहरण म्हणजे बांगलादेशमध्ये उस्मान हादीची हत्या झाली.

त्याच्या खुन्याला सरकार पकडू शकले नाही. त्यामुळे मोठ्या प्रमाणावर हिंसाचार बांगलादेशात सुरू झाला. त्यांनी लगेच याबाबत भारतावर दोषारोपण केले. हे खुनी भारत देशात पळून गेले आहेत. मेघालयातील हिल्लिसमध्ये त्यांचे राहणे आहे, असेही सांगण्यात आले. जयशंकर यांचा दौरा संपताच काही वेळातच उस्मान हादीचा खुनी फाजल करीम मसूद याचा ठावठिकाणा सापडला. तो भारतात नाही तर दुबईत पळून गेला आहे. हे पलायनही त्याने बांगलादेशच्या विमानाने केले आहे. हे युनूस सरकारला माहिती नव्हते का? भारतावर दोषारोपण करून त्यांनी आपल्या पायावर धोंडा पाडून घेतला आहे.

जयशंकर यांनी त्यांचा चांगलाच पाणउतारा केला आहे. याशिवाय भारत-बांगलादेश संबंधांमध्ये तीन बिद्या कॅरिडॉर हा विषयही महत्त्वाचा आहे. हा तीन बिद्या कॅरिडॉर भारत सरकार बंद करणार आहे, असा प्रचार युनूस यांनी चालवला आहे. भारताने हे कॅरिडॉर बंद केले तर त्या भागातील जनतेशी असणारा बांगलादेशच्या संपर्क तुटणार आहे. ज्यावेळी भारत आणि बांगलादेश यांच्यात पहिला करार झाला त्यावेळेला शेख मुजबूर रहमान व इंदिराजी यांच्यात करार झाला. या करारामध्ये सूत्र असे होते की, ज्या भागांमध्ये हिंदू मोठ्या संख्येत आहे तो भाग भारताला द्यायचा आणि सीमेवरील त्या भागात मुसलमान मोठ्या संख्येत आहे तो भाग बांगलादेशला द्यायचा.

१६ मे ७४ ला हा करार झाला. दक्षिण बेरूवारीम धील ७० टक्के जनता हिंदू होती. हा भाग भारताला द्यायचे ठरले तर दहा ग्राम अंगारपेटा इन्केव्ह हा भाग बांगलादेशला द्यायचे ठरले. बांगलादेशने दक्षिण बेरूवारी तर ताबडतोब देऊन दिले, पण भारत सरकारला मात्र आपला भाग त्यांना देता आला नाही. त्यासाठी संविधानात दुरुस्ती करण्याची गरज होती आणि घटनादुरुस्ती करण्यासाठी राजकीय विरोध होता त्यामुळे ते हस्तांतरण झाले नाही. बांगलादेश निर्मितीनंतर दहा ग्राम गारपेटा इन्केव्ह हा भूभाग चारी बाजूने भारताने वेढला गेला आहे. त्याचे बांगलादेशात जाणे अशक्य झाले होते म्हणूनच पुढे हा तीन बिद्या करार झाला. त्यामुळे त्या भागात जाणारा कॅरिडॉर तयार झाला. भारताने त्यासाठी आपली तीन बिद्या जमीन बांगलादेशला दिली. ९९ वर्षांच्या लिजवर ही जमीन दिलेली आहे. हा कॅरिडॉर सरळ त्या गावात जातो, पण जाणाऱ्या- येणाऱ्यांना त्या जमिनीवर उतरता येत नाही. डावी वा उजव्या बाजूला वळता येत नाही. दोन्ही बाजूंनी बीएसएफ आणि बांगलादेशचे जवान पहारा देत असतात. मुळातून हा भूभाग पश्चिम बंगालमधील कुच बिहारचा आहे, पण अंगारपेटा वगैरे भाग बांगलादेशच्या रंगारूप डिव्हिजनशी जुळलेला आहे. या रहिवाशांना आरोग्य-शिक्षण वगैरे सोयींसाठी बांगलादेशात जाणे आणि परतणे आवश्यक होते.

१९९२ ते २०११ पर्यंत हे कॅरिडॉर फक्त दिवसा काही तासांसाठी खुले राहत होते. २६ जून ९२ ला हा शेख हसीना व भारताचे पंतप्रधान पी. व्ही. नरसिंहराव यांच्यात झालेल्याकरारामाणे या कॅरिडॉरसाठी तीन बिद्या जमीन दिली गेली आणि

संस्कृतावांच्या देशा

बमा गोळवलकर

आईच्या गर्भाशयात ९ महिने ९ दिवस सुखेनेच वाढणारा गर्भ आईला असह्य प्रसूती वेदना देत योनीमार्गातून बाहेर येतो. त्यावेळी तो नाळेच्या माध्यमातून आईच्या गर्भाशयाशी जोडलेलाच असतो. नाळ कापल्यानंतर बाळाचं जनन शौच्य म्हणजे सोयर सुरू होतं. म्हणून पूर्वी म्हणजे घरी बाळंतपणं व्हायची त्या काळी नाळ कापण्याच्या आधीच जातकर्म नावाचा एक विधी नवजातान्या वडिलांनी करायचा असतो.

सनातनी धर्माशास्त्राच्या विविध संदर्भ ग्रंथांत कमी-अधिक प्रमाणात हा विधी करण्याविषयी दिलेलं वर्णन मिळतंनुळतं आहे. बाळाची नाळ जोवर आईशी जोडलेली असते तोवर ते आईचाच एक भाग असते. त्याला त्याचं स्वतंत्र अस्तित्व नसतं. म्हणून त्याच्या जन्माचं वृद्धी म्हणजेच सोयर सुरू होत नाही. एकदा का नाळ कापली की ते आईपासून विलग होतं आणि स्वतःचा श्वास स्वतः घेण्याइतकं स्वतंत्र होतं. त्यानंतर जननशौच्याची सुरुवात होते अशी त्याची कारणमीमांसा देण्यात आलेली आहे. जनन शौच्य, वृद्धी किंवा सोयर म्हणजे नवीन बाळाच्या जन्मापासून दहा दिवसपर्यंत बाळाच्या पित्याकडच्या सात पिढ्यांचे नातेवाईक अर्थात सपिंडी देवपूजेसह इतर कोणतंही शुभकार्य करत नाहीत आणि इतर कोणाशीही कोणताही व्यवहार करत नाहीत. आजच्या भाषेत सांगायचं तर क्वार्टाईन असतात. कालमानानुसार वृद्धी केवळ देवपूजा न करणे इतकीच संकुचित झाली आहे. नाळ कापण्याच्या आधी करण्याच्या विधीला जातकर्म असं म्हणतात. हा सगळा विधीच विलक्षण आहे. गेल्या अनेक सहस्रकांपासून आपण सनातनी परंपरा मानणारे लोक इतके चिवट कसे? त्यांनी हजारो वर्षं टिकणारे ज्ञान समृद्ध ग्रंथसंपदा आणि इतर कलाकॄती कशा निर्माण केल्यात या प्रश्नाचं उत्तर या विधीत आहे, असं म्हटल्यास वावगं ठरू नये. मूल जन्मल्यानंतर नाळही कापली गेली नाही अशा अवस्थेत बाळी/बाळाचा पिता 'मेधाजनन विधी' संपन्न करून तिच्या/त्याच्या कानात तीन वाक्य म्हणतो. मेधाजनन आणि आयुष्यकर्म म्हणजे झालेलं बाळ हे मेधा म्हणजे चिकित्सक बुद्धी असलेलं आणि दीर्घायुषी व्हावं म्हणून करणाचे विधी.

यातली सर्वात महत्त्वाचा बिंदू आहे बाळ ज्या भूमीत जन्माला आलं त्या भूमीविषयी कृतज्ञता व्यक्त करणं. बाळाचा पिता भूमीचं पूजन करून तिचे आभार मानतो. इथे बाळाचं आणि जन्मभूमीचं नातं जन्मभरासाठी निश्चित होतं. त्यानंतर सोन्याच्या किंवा चांदीच्या वाटीत ठेवलेल्या मधात सोन्याची काडी बुडवून बाळाच्या जिभेवर त्याचा स्पर्श करवायचा. हा झाला मेधाजनन विधी.

सूर्यप्रकाशात १२ तास दरवाजा उघडा राहण्याचे ठरले. पण २०११ मध्ये भारताचे पंतप्रधान मनमोहन सिंग व शेख हसीना यांच्यात करार झाला आणि त्याप्रमाणे हे कॅरिडॉर २४ तास उघडे राहू लागले. हा कॅरिडॉर भारत सरकार बंद करणार आणि तीन बिद्या जमीन ताब्यात घेणार, अशी अफक्वा बांगलादेशात पिकविणे सुरू झाले. त्यामागेही मोहम्मद युनूस यांचे डोके आहे. खरं म्हणजे जयशंकर यांनी बांगलादेशचा दौरा करून ही भीती टाळली आहे. मोहम्मद युनूस यांनी वाढविलेल्या तणावामुळेच आयपीएल स्पर्धेत कलकत्ता नाईट रायडर्सने बांगलादेशचा जो खेळाडू घेतला होता त्या मुस्तफा रहमानला घेऊ नये, असे निर्देश बीसीसीआयने दिले आहेत. कलकत्ता नाईट रायडर्समध्ये घेण्यात आले होते, पण त्याला काढून टाकल्यामुळे बांगलादेशने आयपीएलचे प्रक्षेपण बांगलादेशातून बंद करण्याचा निर्णय घेतला आहे. मुळातून बांगलादेशला क्रिकेटविश्वात येण्यासाठी भारतानेच मदत केली, पण भारतभूमीवर आणि भारताशी न घेऊन घ्यायचे घोरण जर बांगलादेशचे राबविले तर बांगलादेश क्रिकेट चमूची स्थिती ही पाकिस्तानसारखी होऊ शकते. एकेकाळी क्रिकेटविश्वात पाकिस्तानी मार्गावर बांगलादेशची चमू प्रवास करू लागली का, हा प्रश्न आहे.

बांगलादेशात गतवर्षी जे झाले त्यामुळे बांगलादेशच्या पंतप्रधान शेख हसीना यांना परांगदा व्हावे लागले. त्यावेळी मोठ्या प्रमाणात त्यांच्या सरकारविरुद्ध उग्र विद्यार्थी निदर्शनेझालीत. ज्या पद्धतीने शेख हसीना सरकार उलथवले गेले त्यामागे काही परकीय शक्ती होत्या, असा अंदाज आहे. जर भारतातून शेख हसीना यांना फोन गेला नसता आणि त्या नेत्यावस्त्रांनिशी पंतप्रधान निवासस्थानातून बाहेर पडून हेलिकॉप्टरने विमानतळावर गेल्या नसत्या आणि सज्ज असलेल्या विमानातूनउत्त्या भारतात आल्या नसत्या तर त्यांचे काय झाले असते? याचीउआपण कल्पनाही करू शकत नाही. वास्तविक त्या आल्या त्यावेळी त्यांना लंडनला जायचे होते, पण लंडनने त्यांना अनुमती नाकारली. त्यामुळे त्या भारतातच सध्या आहेत. तिकडे बांगलादेश सरकार आले आणि या सरकारने खटले चालवून त्यांना देहांताची शिक्षा दिली. भारत सरकारने शेख हसीना यांना आमच्या स्वाधीन करावे, अशी बांगलादेश सरकारची मागणी आहे. या दोन्ही देशात गुन्हेगार प्रत्यार्षण करार असल्याची ग्वाही युनूस यांनी दिलेली आहे, पण भारताने त्यावर अद्याप कसलीही प्रतिक्रिया दिलेली नाही. एव्हण आता असे वाटते की, १२ फेब्रुवारी २६ मध्ये निवडणुका होऊन लोकनिर्वाचित सरकार प्रस्थापित होत नाही तोवर भारत यासंदर्भात कसलीही भूमिका घेणार नाही. भारत सरकार आणि बांगलादेशचे लोकनियुक्त सरकार यांच्याशी मैत्रीपूर्ण संवाद होणे असलोख्याचे संबंध असतील, याची ग्वाही एस. जयशंकर यांच्या बांगलादेश दौऱ्याने दिली आहे हे नक्की. जगाच्या राजकारणात, राजनयात जयशंकर यांचे हे राजनय कौशल्य वैशिष्ट्यपूर्ण आणि ऐतिहासिक प्रभावी मानले जाते.

आयुर्वेदानुसार मध आणि सोनं हा योग अमृतस्वरूप आहे. त्यात अद्भुत शक्ती असते आणि नवजात बालकावर त्याचा परिणामदेखील अमोघ आहे असं म्हणतात. यामुळे नवजात अर्भकाची मेधा म्हणजे अन्वय आणि विश्लेषण करू शकणारी बुद्धीत वृद्धी करणारं आणि दीर्घ आयुष्य देणारं रसायन म्हणजे आयुर्वेदिक औषधी असल्याचं प्रतिपादित करण्यात आलेलं आहे. अन्वय आणि विश्लेषण करणारी मेधाबुद्धी म्हणजे अॅनालिटिकल अॅबिलिटी.

अग्निदेवतेचं आवाहन करून यजन करण्याची प्रथा आहे हे आपण पाहिलंच. ज्याप्रमाणे विवाह संस्कारात 'योजक' (जुळवणारा) अग्नी, गर्भाधान विधीत मास्त अग्नी, पुंसवन संस्कारात 'पावमान' अग्नी, सीमंतोन्वयन विधीचा 'मंगल' अग्नी आणि जातकर्मासाठी स्थापित करण्यात येणाऱ्या अग्नी चं नाव आहे 'प्रबल.' ही सगळी नावं आग म्हणजे फायर या एकाच भौतिक वस्तूची आहेत. पण प्रत्येक ठिकाणी त्याचं कार्य वेगळं आहे म्हणून त्याची नावंदेखील वेगळी आहेत. नवजाताला जिवंत राहण्यासाठी प्रबल करणारा अग्नी तो 'प्रबल' असं साधसं सूत्र आहे. त्यानंतर आयुषकरण विधी करतात. ज्यात अग्नी, सोम, ब्रह्मदेव,

इतर देवतांण आणि समुद्र आयुष्मान आहेत त्याचप्रमाणे हे बालकसुद्धा आयुष्मान होवो, अशा मंत्रप्रार्थनांसह आयुषक्रिया करण्यात येते. आयुष्यकरण हे एक उपांग कर्म आहे. अर्थात बाळाच्या विविध अवयवांच्या आणि सर्व अवयवांच्या स्वस्थ, निरोगी

सुदृढतेसाठी आणि मानसिक संतुलन अढळ राहावे म्हणून करायचे विधी. नाळ कापल्यानंतर बाळाची स्वच्छता झाली की पित्यानं बाळाच्या उजव्या कानात '**ॐ अश्मा भव । ॐ परशुर्भव । ॐ हिरण्यम् भव ।'** असे तीन आशीर्वाद द्यायचे असतात. एक दिवसाच्या बाळाला याचा अर्थ काय समजणार, असा प्रश्न मनात उद्भवणारच. पण पहिल्या दिवसापासून बाळाच्या आयुष्याला कोणतं वळण द्यायचं त्याचा हेतू आणि अपेक्षित परिणाम याचा उत्तम मेळ या तीन वाक्याच्या आशीर्वादांत आहे.

अश्मा म्हणजे दगड. या एक दिवसाच्या बालक/बालिकेने आपल्या आयुष्यात येणाऱ्या संकट, विपदा, आपदांत दगडासारखं भक्कम, कणखर आणि अचल राहावं. त्या सगळ्या अडचणींना खंड खंड (तुकडे तुकडे) करण्यासाठी तुझी मेधा सदैव परशूप्रमाणे पाजरलेली राहो आणि तू सोन्यासारखी/या तेजस्वी हो. यात सोन्यासारखा तेजस्वी हो हा आशीर्वाद फार मोलाचा आहे. वातावरणातील प्राणवायूशी प्रतिक्रिया झाल्यामुळे लोखंड गंजून जातं, चांदी काळी आणि तांबं हिरवट होतं. गंजल्यानं लोखंडासारखा दणकट धातूदेखील कमकुवत होतो. सोनं मात्र कधीही वातावरणातील प्राणवायूसोबत प्रतिक्रिया करत नाही त्यामुळे ते गंजतही नाही. त्याची झळाळी नित्य असते.

(पान ६ वर)

तो देश, जिथे मुल्लांच्या कट्टरपंथी मानसिकतेनुसार ‘हिजाब’ घातला नाही, डोक्यावरचा एक केस दिसतो म्हणून अगणित महिलांना क्रूर मृत्युदंड दिला गेला; हा तोच देश, जिथे ईशनिंदेच्या आड गैरमुस्लीम आणि मुस्लिमांतीलही विरोधकांना फासावर चढवले गेले. हे का, तर मुल्लांनी सांगितलेल्या कट्टरतेचे पालन व्हावे म्हणून! पण, त्याच देशात आज ‘मुल्लांना देश सोडावा लागेल’, ‘तानाशाही मुर्दावाद’ असे म्हणत हजारो लोक रस्त्यावर उतरले आहेत; तो देश आहे इराण.

समाजभान योगिता ऋळवी

इराणी चलनाची म्हणजे ‘रियाल’ची किंमत एक डॉलरच्या तुलनेत १४ लाख रियाल झाली म्हणून इथल्या युवकांनी- दुकानदारांनी आंदोलनाला, विरोधाला सुरुवात केली. दुकाने बंद झाली. लोक सध्याच्या इराणच्या शासनाविरोधात रस्त्यावर उतरले. इराणवर आर्थिक डबघाई लादणाऱ्या इराणी सरकारचे आणि त्याला चालवणाऱ्या मुल्लांचे वर्चस्व त्यांनी नाकारले. विशेष म्हणजे, हे आंदोलक शाह मोहम्मद रजा पहलवीच्या नावाने घोषणा देत होते. हे कोण, तर १९७९ सालापूर्व शाह मोहम्मद रजा पहलवीची सत्ता होती. ती मुस्लीम कट्टरतेवर आधारित नव्हती. १९७९ साली इराणमध्ये खोमेनीच्या नेतृत्वाखाली इस्लामच्या राज्यासाठी उठाव झाला आणि शाह मोहम्मद यांना परागंदा व्हावे लागले. शाहंचा मुलगा क्राऊन प्रिन्स रजा पहलवी सध्या अमेरिकेत आहेत.

इराणमधल्या परिस्थितीबद्दल भाष्य करताना त्याने सोशल मीडियावर लिहिले आहे की, मी तुमच्यासोबत आहे. विजय आपलाच आहे. कारण, आपले उद्दिष्ट योग्य आहे आणि आपली एकजूट आहे. असो. कट्टरपंथीयांचे वर्चस्व कायम राहावे म्हणून इराणमध्ये अनेक निरपराधांवर अत्याचार झाले. उदाहरणार्थ, १६ वर्षांची आतेपा सालेह आईविना पोर; बापाला अमली पदार्थांचे व्यसन. वयाच्या १३ व्या वर्षापासून तिला उदरनिर्वाहासाठी काम करावे लागले. यादरम्यान, तिची मैत्री एका पुरुषाशी झाली. इराणमध्ये नीतीच्या नावावर अमानुषता करणाऱ्या नैतिक पोलिसांनी एकदा तिला त्या मित्रासोबत पकडले. अनैतिकतेच्या गुन्ह्याखाली तिला अटक केली. तिच्यावर अत्याचार केलेच असणार, यात संशय नाही, तर या बालिकेला जमावासमोर खेचत-फरफटत फाशी दिली गेली. हो, इराणमध्ये कायदा आहे. १८ वर्षांच्या खालील व्यक्तीला फाशी देता येत नाही. पण, या अधिकाऱ्यांना

.....

अंतःकाळ

डॉ. मधुकर आपटे

वि विध घटना निसर्गात जरा असाधारणपणे घडल्याचे दिसते. झाडावरून फळ नेहमी वरून खालीच पडते. हवा भरलेला रबरी पुगा मोकळा सोडल्यास तो लगेच वर जातो. गरम वस्तूतील उष्णता थंड भागाकडेच जात असते. या सर्वसाधारण नैसर्गिक घटनांबद्दल काही आश्चर्य वाटत नाही. परंतु अशा प्रक्रियेत काही बदल घडल्यास ती घटना ‘चमत्कारिक’ असल्याचे बोलले जाते. आपल्या सूर्यमालेत अशा काही चमत्कारिक घटना घडत असल्याचे दिसून येते. असे चमत्कारिक का घडते? हे मात्र विज्ञानाच्या मदतीने स्पष्ट होते. अशा या काही घटनांचा आता विचार करूया...

सूर्याच्या गाभ्यात हायड्रोजनचे हेलियममध्ये रूपांतर करणारी अणुगर्भ संघटन भट्टी तेवत असते. या प्रक्रियेने प्रति सेकंद ४०० टन हायड्रोजनचे हेलियममध्ये रूपांतर होत असल्याने गाभ्याचे तापमान १५ दशलक्ष अंश होऊन तो भाग उष्णतेचा मोठा निर्माता होतो. ही उष्णता तेथून बाहेर पडून सूर्याचे विविध थर निर्माण होतात. गाभ्याच्या लगेच सभोवतालच्या विकिरण क्षेत्र नावाच्या भागाचे तापमान साधारणपणे २ दशलक्ष अंश असून त्याच्या सभोवतालच्या भागाचे तापमान ३ दशलक्ष अंश असते. या भागाला अभिसरण क्षेत्र असे म्हणतात. या थराच्या भोवती प्रमाणात जरा पातळ असे दोन थर क्रमाने प्रभामंडळ अथवा दिव्यावर आणि वर्णमंडळ असून त्यांचे तापमान अनुक्रमे ५००० अंश आणि २५००० अंश असते. त्याच्या सभोवतीच्या विस्तीर्ण आणि ओबडधोबड आकाराचा भाग सूर्याचे किरीट या नावाने संबोधिला जातो. त्याचे तापमान १ ते ३ दशलक्ष अंश एवढे असते. या तापमानांचा विचार केल्यास गाभ्यापासून ते प्रभामंडळापर्यंत तापमान कमी कमी होत जात असल्याचे दिसते. हे भाग उष्णतेच्या निर्माण स्थानापासून म्हणजे गाभ्यापासून दूर दूर असल्याने त्यांचे तापमान कमी कमी होत जाणे स्वाभाविकच आहे. परंतु त्याच्या बाहेरील भागांचे तापमान मात्र वाढत असल्याचे आश्चर्यकारक वाटते. हे असे का घडते? हा वैज्ञानिकांपुढील एक मोठा प्रश्न असून त्याचे संभाव्य उत्तर शोधण्याचे संशोधन सुरू आहे.

सध्याच्या काळातील या प्रश्नाचे संभाव्य उत्तर काय आहे, विकीर्ण क्षेत्र गरम गाभ्याला लागून असल्याने त्याला उष्णता संवहन प्रक्रियेने होते. या क्षेत्रातील विकिरण क्षेत्राला लागून असलेला सर्वात खालचा वायू सर्वप्रथम तापून हलका होतो. तो लगेच वर जातो आणि त्याचे जागी लगेच वरचा वायू येतो. अशा प्रकारे क्रमाक्रमाने तापत जाणाऱ्या प्रक्रियेला अभिसरण असे

म्हणत असल्याने सूर्यातील या थराला ‘अभिसरण क्षेत्र’ असे म्हणतात. या भागातील वायूचे कण विद्युतभारित असल्याने तो वायू ‘प्लाझ्मा’ या नावाने संबोधिला जातो. अभिसरण क्षेत्रातील विद्युतभारित प्लाझ्मा कणांच्या सतत वर-खाली होण्याने तेथे एक प्रकारचा विद्युत प्रवाह निर्माण होतो.

या विद्युत प्रवाहामुळे तेथे चुंबकीय क्षेत्र निर्माण होऊन त्याच्या चुंबकीय रेषा किरिटापर्यंत पोहोचतात. सूर्य स्वतःच्या आसाभोवती फिरतो. या फिरण्यात त्याचा विषववृत्तीय भाग जास्त गतीने फिरतो,

असे वातावरण आहे.

या वातावरणात प्रामुख्याने कारबन डाय ऑक्साईड हा वायू असून कार्बन मोनोक्साईड, नायट्रोजन, आर्गॉन इत्यादी वायूंच्याच जोडीला वायुरूपातील गंधकाम लासारखे विषारी पदार्थ आढळून येतात. सूर्याकडून येणाऱ्या एकूण प्रारणातील फक्त ३० टक्के प्रारण शुक्राच्या वातावरणापे शेाषले जाऊन तो ग्रह तापतो. मात्र शुक्राच्या वातावरणातील गंधकाम्लामुळे एकूण प्रारणाच्या ७० टक्के प्रारण शुक्राच्या वातावरणाकडून परावर्तित होते. त्यामुळेच शुक्रग्रह अतिशय चमकदार दिसतो. आपल्या सूर्यमालेत सूर्य हा ऊर्जानिर्माता असून सूर्यमालेतील सर्व ग्रहांना तो ऊर्जा पुरवितो. सूर्यमालेतील एकूण आठ ग्रहांमधील बुद्ध, शुक्र,

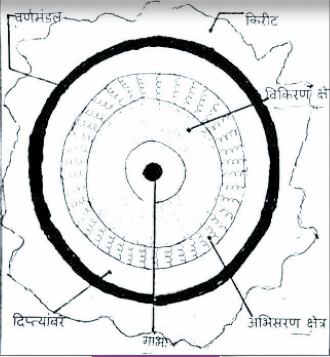
पृथ्वी आणि मंगळ या चार सूर्याच्या जवळच्या ग्रहांना ‘अंतर्ग्रह’ तर गुरू, शनी, युरेनस आणि नेपच्यून या सूर्यापासूनच्या दूरच्या ग्रहांना ‘बाह्यग्रह’ असे म्हणतात.

एखाद्या गरम शेंगडीच्या जवळ ठेवलेला लोणयाचा गोळा सहज विरघळतो, परंतु शेंगडीपासून दूर अंतरावर असणारा लोणयाचा गोळा विरघळत नाही हा आपला नेहमीचा अनुभव. म्हणून सूर्याच्या जवळचे अंतर्ग्रह बाह्यग्रहांपेक्षा जास्त गरम असणार असे वाटू लागते आणि त्यामुळे ते ग्रह घनस्थितीत राहू शकत नाहीत, असा समज होतो. परंतु सत्य परिस्थिती एकदम निराळी आहे. अंतर्ग्रह टणक कवचाचे असून घनस्थितीत आहेत तर बाह्यग्रह लिबलिबीत वायूचे गोळे आहेत. अशी ही चमत्कारिक परिस्थिती कशी निर्माण होते, याचा आता विचार करूया. साधारण पाच अब्ज वर्षांपूर्वी सूर्याची निर्मिती झाल्यानंतर शिल्लक राहिलेल्या पदार्थांनी सूर्याभोवती एक पातळ तबकडीसारखी कडी निर्माण झाली. या तबकडीचे नाव तसेच काही वायूचे गोळे वेगवेगळ्या अंतरावरून सूर्याच्या गुरुत्वाकर्षणाच्या बलाने सूर्याभोवती फिरू लागले.

प्रोटोप्लॅनेटरी डिस्कमधून लोह, सिलिकॉनसारखे बाहेर फेकलेले कण जवळच्या गोळ्यांमध्ये गेले. त्यांच्या मोठ्या वितळण बिंदूंमुळे ते घनस्थितीत राहिले. म्हणून त्या जवळच्या गोळ्यांचे रूपांतर काही काळांनंतर टणक कवचांचे अंतर्ग्रहात झाले. ते ग्रह सूर्याच्या जवळ असल्याने सूर्याच्या मोठ्या उष्णतेने त्यांच्यातील पाणी, मिथेन, अमोनियासारखे हलके पदार्थांची वाफ होऊन ते दूर फेकले गेले. परिणामी पाणी, मिथेन, अमोनिया इत्यादींची ही वाफ अति दूर म्हणजे अतिथंड प्रदेशात पोहोचली. तेथे तिचे रूपांतर बर्फात झाल्याने दूरच्या वायू गोळ्यात तो बर्फ केंद्र भागात पोहोचला. त्या अतिदूरच्या वायुगोळ्यांचे गुरुत्वाकर्षणचे बल बरेच झाल्याने त्या गोळ्यांनी मोठ्या मात्रेत हायड्रोजन वायू आकर्षित केला. त्या गोळ्यांचे रूपांतर सूर्यमालेतील अतिथंड बाह्य ग्रहात झाले. अशा विविध कारणांनी सूर्यमालेतील अंतर्ग्रह टणक कवचाचे तर बाह्यग्रह लिबलिबीत वायुगोळे झाल्याचे दिसते.

सूर्यमालेतील चमत्कारिक घटना

तर त्याच्या इतर भागाची आसाभोवती फिरण्याची गती कमी कमी होत जाते. याला सूर्याचे विभेदी परिभ्रमण असे म्हणतात. या विभेदी परिभ्रमणाने चुंबकीय रेषांना पीळ पडतो. त्यामुळे या रेषांभोवतीचे चुंबकीय क्षेत्र बदलत जाते. या बदलत्या चुंबकीय क्षेत्रामुळे तेथे उष्णता निर्माण होऊन किरिटाचे तापमानात वाढ होते, असा सध्याचा सिद्धांत आहे. ‘किरिटातील द्रव्य अतिशय विरळ असल्याने हा चमत्कार घडू शकतो’ असे वैज्ञानिक स्पष्टीकरण आहे. हे स्पष्टीकरण कसे पटण्यासारखे आहे हे आता पाहूया. उष्ण पदार्थांचे कण वस्तूवर पडल्याने वस्तूला उष्णता दिली जाते. किरीट विरळ असल्याने किरिटातील त्याच्यातील वस्तूवर पडणाऱ्या उष्ण कणांची संख्या अतिशय कमी असल्याने त्यांचेकडून वस्तूला मिळणारी एकूण उष्णता अल्प असते म्हणून त्यातील वस्तूचे तापमानात जास्त वाढ होत नाही आणि त्या वस्तूला कसलाही धोका निर्माण होत नाही. बुधाचे सरासरी तापमान १६७ अंश सेल्सियस असून पृथ्वी आणि इतर सर्व बाह्य ग्रहांचे सरासरी तापमान वाढत्या अंतरानुसार कमी कमी होत असल्याचे दिसते; मात्र शुक्र ग्रह सूर्यापासून बुधापेक्षा दूर असूनदेखील त्याचे सरासरी तापमान ४६४ अंश सेल्सियस हे बुधाच्या सरासरी तापमान १६७ अंश सेल्सियसपेक्षा बरेच मोठे असल्याने चमत्कारिक वाटते. हा चमत्कार का घडतो? यावर एक नजर टाकूया. शुक्र ग्रहाभोवती अतिशय दाट

बहुत सुकृताची जोडी

ललित

वश्मी वाघमावे

आज सुट्टीचा दिवस, जरा रेंगाळले होते. तेवढ्यातच मोबाईल वाजला, पाहिलं तर चक्क देवयानी मॅडमचा फोन... “नमस्कार मॅडम! कशा आहात?” मी आदराने त्यांना विचारले. “हॅलो मिता! मला तुझा खूप अभिमान वाटतो. काल तुझा सगळ्यांसमोर खरा गौरव झाला, बरं का! डॉक्टर देवयानी आमच्या फिजिओथेरपीच्या हेड ऑफ द डिपार्टमेंट, म्हणाल्या.”

“अरे वा! कसा काय?” मी आनंदाने विचारले. “अगं, काल कॉलेजचा पहिला दिवस!” “मी नेहमीसारखे सगळ्यांना विचारले की, इथे प्रवेश घेताना प्रत्येकाच्या मनात काय विचार होता? तेव्हा एक मुलगी उठून उभी राहात म्हणाली, ‘मॅडम, मला फिजिओथेरपी यासाठी करायचे आहे की मला एका फिजिओथेरपिस्टने खूप मदत केली आहे. मी आडवी पडले होते तेव्हा मला उभे केले आहे. मी जीबी सिंड्रोमने ग्रस्त होते.’” “आणि मिता, तिने तुझे नाव घेतले. तिला एमबीबीएसला प्रवेश मिळत असूनही तिने हा पर्याय निवडला आहे, बरं का!” मी भारावून गेले... आणि गतकाळात शिरले. गोष्ट तशी सुमारे दोन दशकांपूर्वीची. आमचं संयुक्त कुटुंब- सासूबाई- सासरे, दोन दीर, एक आज्ञेसामू, एक चुलत सासू सगळेच होते. दोन्ही आजी मंडळी दिवाणखान्यामध्ये सोफ्यावर आजूबाजूला ठाण मांडून असत. घरात मोठी मंडळी असल्यामुळे, माझ्या वाटेला वरवरचे काम येत असे.

असाच एक रोजचा दिवस... एक पंजाबी ड्रेस घातलेल्या बाई आमच्या घरी धापा टाकीत शिरली. हातात एक गोरीपान सुरेख निळ्या डोळ्यांची, कुरळ्या दाट केसांची सुमारे पाच वर्षांची मुलगी आडवी धरलेली! त्या तिला दोन्ही हातात धरून इथवर कशा आल्या, हे देवंच जाणें! दमून आल्यामुळे त्या धपकून खुर्चीवर बसल्या आणि म्हणाल्या, “आपकी बहू को बुलाइये जी...” घरात काम करता करता मी आणि सासूबाई दोघीही दिवाणखान्यात आलो. ती बाहुलीसारखी सुंदर दिसणारी मुलगी निपचित पडून होती; म त्र डोळ्यात अतिशय करुण भाव दिसत होते. बहुदा तिची आजी असावी तिच्या सोबत.

“यह हमारी सुकृता. १५ दिन पहले उसे बहुत तेज बुखार आया. उसके बाद इसका शरीर एकदम से ढिला पड़ गया. कोई भी हलचाल अपने आप नहीं कर सकती. मुझे किसी ने आप की बहू का नाम बताया है. इसे जीबी सिंड्रोम है। इसका मस्तिष्क भी ठीक से काम नहीं करता। आप देखिए डॉक्टर जी, अगर ठीक हो सकती है, नहीं तो इसकी मां उसे रखने को तैयार नहीं...” त्या हुंदका देत म्हणाल्या, “क्या आप हमारे घर आकर इसका इलाज कर सकती हैं?”

मी संयुक्त कुटुंबातील आणि दोन लहान मुलांची आई! शिवाय एक दवाखाना व क्लिनिक...मला घरी जाऊन उपचार करणे तर केवळ अशक्यप्राय! मुलीच्या चेहऱ्यावरचे अत्यंत दयनीय भाव बघून माझ्या हृदयात कालवाकालच झाली. अर्रेरे! हा जीवघेणा आजार... या अश्राप लेकराला? घरातली सर्व मंडळी माझ्याकडे बघत होती. सासूबाईंनी नजरेने धीर दिला आणि म्हणाल्या, “तू हिच्यावर उपचार कर, घरचे आम्ही बघून घेऊ.”

गुईलेन बॅरे सिंड्रोम (जी.बी.एस.) एक भयंकर आजार खूप खर्चिक आणि नीट उपचार केले नाहीत तर रोगी दगावण्याची शक्यता... मात्र एक आशेचा किरण दिसत होता मला. जर नीट

उपचार केले तर पूर्णपणे रोगमुक्त होण्याची शक्यता. अगदी हळुवारपणे सुकृताचे उपचार सुरू झाले. कठीण होतं हे खडतर आव्हान! तिला हळूहळू हात उचलता येऊ लागला. सुमारे तीन-चार महिन्यांनी ती उभी राहिली आणि तिच्या चेहऱ्यावर आनंद मावेनासा झाला. सुकृताने जवळ येऊन मला जोरात मिठी मारली आणि म्हणाली, “मौसी, तुम्हीच मला बरं केलं? मी किती छान उभी आहे बघा?” अजून संघर्ष संपला नव्हता, तिचा आणि तिच्या आजीचा... या सग्या दुष्टचक्रात तिची आई कुठे होती, हे आतापर्यंत गुलदस्त्यात होते. आजी आणि नात यांचे ते एक अतूट असे स्नेहबंधन होते. वडील अनूनमनून भेट देत, पण आईचे

अजूनही दर्शन नव्हतेच. आजी दररोज तिला रिश्माभूत क्लिनिकमध्ये घेऊन येत. आजी आणि नात दोघींनी हा संघर्ष करण्याचे मनापासून स्वीकारले होते. कितीतरी महिने हा उपचार सुरू होता.

थंडी वारा असो की पाऊस त्या दोघीही नित्य नेमाने थेंपेपीसाटी येत. सुकृता आता नीट चालायला लागली होती. नियमित औषधं आणि व्यायाम केल्याने ती चक्क बरी झाली होती. थोडी फार काळजी घ्यायची एवढेच. एक दिवस अचानक क्लिनिकमध्ये फोन आला. सुकृता मुसमुसत होती... मी घाबरले, काय झालं हिला अचानक? “हॅलोSS” ती म्हणाली... “मला एक विचारायचं आहे मौसी... अगदी खरं सांगाल?”

“विचार ना...” मी म्हणाले. “माझी आई मला कुठेतरी टाकून देणार होती?” सुकृताने विचारले. “हे बघ... तू ऐकले ते खरे आहे. पण एखाद्या अवघड प्रसंगी, कुणाच्या मनाचा थांग लागत नाही किंवा फार पुढचा विचार काही लोकांच्या मनात येतो.

तेव्हा तू या गोष्टीला विनाकारण महत्त्व देऊन त्याचा बागुलबुवा उभा करू नये, असं मला वाटतं. त्यावेळची परिस्थिती वेगवेगळी असू शकते त्यामुळे तू तिला मनोमन माफ करावे असे वाटते.”

“हो.. मला सगळे कबूल आहे मौसी; मात्र ही गोष्ट मी विसरू शकणार नाही.” एक दिवस ती आजीबरोबर न येता दुसऱ्या एका बाईबरोबर आली. बाईचा धिप्पाड बांधा, चेहऱ्यावरील थोडेसे निपटूर भाव पाहून, हीच सुकृताची आई असावी, असे मला वाटले. तिने सांगितले,

“नानी चंडीगडला गेल्या आहेत म्हणून मी आले.” मी तिला माझ्या चेंबरमध्ये बोलावले अर्थात सुकृताला वगळून... “तुम्ही काय करता?” मी विचारले. “प्रोफेसर आहे एका महाविद्यालयात.” तिची आई म्हणाली.

“अरे व्वा...! म्हणजे उच्चशिक्षित आहात.” “पण मुलगी बरी नाही झाली तर तुम्ही तिला टाकून देणार होता... हे तुमच्या आईने सांगितलं मला... अशी असते आई?” मी कठोर होत विचारले. बाई थोड्याशा गोऱ्यामोऱ्या होऊन अवघडल्या आणि म्हणाल्या...

“हो खरंच, मी असंच बोलले, तेही तिच्यासमोर...” आणि हळूच पुटपुटल्या... “चुकलेच माझे.”

“पण आता तर मी आहे ना तिच्या सोबत...” त्या मोठयानेबोलल्या. मी तिला थेंपेरीच्या माध्यमातून शारीरिक व मानसिक उभारी देण्याचा प्रयत्न करायचे. हळूहळू सुकृता आणि तिच्या आईच्या प्रयत्नांनी ती सावरली आणि एक धागा त्या दोघींमध्ये बांधला गेला. कालचक्र फिरत राहिले आणि अशीच १० वर्षे निघून गेलीत. एक दिवस मला अचानक सुकृताच्या आईचा फोन आला. “मॅडम, सुकृताचे भरतनाट्य आहे हैदराबादला.

मी तुमचं तिकीट बुक केलं आहे. तिला एका मोठ्या नर्तिकेबरोबर नृत्य सादर करायचे आहे. तुम्ही यावं अशी तिची फार इच्छा आहे.”

सुकृता तेही एका प्रसिद्ध नर्तीकीबरोबर! मला खूप आनंद झाला. मी त्यांना शुभेच्छा दिल्या. एकाच कॉलनीमध्ये राहिल्यामुळे तिचे आणि माझे भावबंध जुळलेले होते. यथावकाश सुकृता डॉक्टर झाली. ती आता एक सुंदर तरुणी होती. तिने त्याच विषयात पदव्युत्तर शिक्षण घेतले. तिची हुशारी झळझळून उठली. तिच्या बरोबर शिकणाऱ्या सोहमने तिला मागणी घातली आणि ती जोडी लंडनला झेपावली.

आपला वेगवेगळ्या पातळीवरचा संघर्ष तिने मोठ्या हिमतीने पार केला होता. तिने आपल्या आईलाही बहुदा आता अपराधी मानणे सोडून दिले होते. आता तिला नवनवीन क्षितिजे मनापासून साद घालीत होती.

तिचा खडतर प्रवास पाहिलेली मी, तिच्या प्रगतीने माझे डोळे ओलावले. या विचारचक्रातून बाहेर आले आणि माझा फोन वाजला. सुकृताचा फोन. ती उत्साहाने सळसळत बोलू लागली...

“मौसी नीट ऐक, माझ्या नव्या फिजिओथेरपी क्लिनिकचे उद्घाटन आहे तुझ्या हस्ते! तुला यायचे आहे लंडनला. मी तुला मेल पाठविली आहे सविस्तर.” मी आणि सुकृता गहिवरून काहीच बोलू शकलो नाही.

संत

प्रकाश एदलाबादकर

जवळ जवळ दोन-अडीच तासपर्यंत श्रोते गुंग होऊन गेले होते. गायक मंडळी समरसून आणि अक्षरशः प्राण ओतून गाणी सादर करीत होती. सभागृहातील वातावरण पूर्णतः स्वरमय झालेले होते. श्रोतेही जिवाचा कान करून ऐकत होते. उत्तरोत्तर रंगत जाणाऱ्या कार्यक्रमामा शेवट जवळ येत होता. एखादोदोन गाणी शिल्लक होती. सुरेश भटांच्या काव्याची गोडी, त्यातील आर्जव, त्यातील वेदनेचा हुंकार, त्यातील मोहक शृंगार स्वर आणि शब्द यांच्या माध्यमातून अनुभवताना श्रोते गुंग झाले होते. पुढील गाण्याची माझी उदघोषणा झाली. क्षण दोन क्षण नीरव शांतता आणि नंतर त्या नीरवतेला कापत जाणारा एकट्या व्हायोलीनचा स्वर. मनाला पीळ पडणारा. ती स्वरांची लव्हेर हळूहळू विरत गेली. गायिकेचा सूर सभागृहात उमटला...

‘मोग्ले जे दुःख त्याला सुख म्हणावे लागले, एवढे मी सोसले की मज हसावे लागले!’ गीताच्या अप्रतिम सादरीकरणात श्रोते हरवून गेले होते. माझीही नजर सभागृहातून फिरत होती. श्रोत्यांच्या प्रतिसादाचा मी अंदाज घेत होतो. इतक्यात रंगमंचापासून साधारण पाचव्या-सहाव्या रांगेत प्रवेशद्वाराजवळ बसलेले एक वृद्ध जोडपे एकमेकांचा आधार घेत सभागृहाबाहेर पडताना मी बघितले. त्या काकू डोळे पुसत बाहेर चालल्या होत्या आणि काका त्यांच्या पाठीवरून हात फिरवीत हलकेच थोपटत होते.

मला कल्पना आली, काय झाले असावे! नंतर ते दोघेही परत सभागृहात आलेच नाहीत. कार्यक्रम संपला आणि रंगमंचाच्या बाजूच्या दारातून परत ते दोघे रंगमंचावर आले. माझी आवासावर सुरू होती. त्या काकू हमसून हमसून रडत होत्या...

पुढचे नाही सांगत. ज्याच्यावर आपण जीव ओवाळावा, ज्याच्यासाठी रक्ताचे पाणी करावे, प्रचंड यातना सोसाव्या त्याचेकडून होणारी वंचना माणसाला सैरभैर करणारी ठरते. उतारवयात फक्त दोघेच. कधी तर फक्त आपण आणि आपणच. ‘लोक भेढायास आले काढत्या पायांनिशी, अन् अखेरी कुशल माझे मज पुसावे लागले’ किती जीवघेणी अवस्था! मीच मला विचारायचे, मीच मला उतरे द्यायची. माझाच माझ्याशी संवाद. अशी जेव्हा अवस्था येते ना तेव्हा आपल्या आयुष्यात दोन गोष्टी घडण्याची शक्यता असते. एकतर वैषम्य आणि वैफल्य याने माणूस पूर्णतः अबोल होतो, त्याची घुसमट होते. अन्यथा तो अबोल तर होतोच; पण त्या निःशब्दतेपाठी दुःख, वेदना काहीच नसते. तो असतो. ‘आपलाची वाद आपणासी’ प्राक्तनात घडणाऱ्या बाबी ही ‘त्या’चीच योजना आहे, असे समजून झुजे होतंय, ते चांगल्यासाठीच’ अशी उजळ बाजू असते ही. यालाच स्थितप्रज्ञ म्हणतात. घरसंसार आणि आप्त-जन्यवहार सोडून आपल्याला चलात नाही. परंतु हे सर्व सांभाळत असताना याकडे अलिप्तपणे बघता यायला हवे. आपण अलिकडे अनेकांच्या तोंडून निघालेले वाक्य ऐकलेले आहे... ‘‘खरं सांगू का. मला किनई आजकाल कशांचंच काही वाटेनासं झालंय. चाल्लंय गाडं...’’ या अशा ‘खरं सांगू का’मध्ये खोटेपणा तर असतोच; त्या उद्गारांमध्ये विषादही असतो. कृतकृत्यतेची, समाधानाची भावना नसते. प्रापंचिक बाबीत आपण अडकून असतो. मायेच्या धायांनी गुंत्यात अडकलो असतो. तिथून निघणे अवघड असते. यासाठी अलिप्ततेची सवय घ्यावी लागते. खूप अंगोदरपासून... म्हणजे मग उतारवयात त्रास होत नाही. स्वामी स्वरूपानंदांची एक प्रार्थना आहे- **‘तुटले विषयांचा लाग। निमाला जन्म मरणाचा माग। फिटले जीवदशा पांग। सामरस्ये॥** देही अहंता नुरली। वृत्ती स्वरूपी विराली। द्वैताद्वैत गिळोन ठेली। अखंडत्व॥ सरली कर्माकर्म विवंचना। का आपेसी साध्य साधना। उरे करोनि अकतेंपणा। ठाईचाची॥ बोली अबोलता जाहना। सहज सुखे सुखावलो। धन्य धन्य देवा पावलो। परम सिद्धी ।।’

उगवतीचे बंग

विश्राम देशपांडे

भ्र. १४०३७४९९३२

असं म्हणतात की, आपल्याला सुखानं जगायचं असेल तर भूतकाळाचा आणि भविष्यकाळाचा विचार करू नये. वर्तमान आपल्या हातात असतो. वर्तमानात आनंदात जगावे. ना कालचे दुःख, ना उद्याची चिंता! तसे तर हे खरेच आहे. पण कधी कधी भूतकाळातील आठवणींचा कप्पा अचानक उघडला जातो. जणू एखादी सुगंधी कुप्री अचानक उघडली जावी आणि त्यातल्या सुगंधाचा दरवळ सगळीकडे पसरवा तसे होते. मग दोनचार दिवस मन त्याच धुंदीत विहार करते. ध्यानीमनीही नसताना जणू कालचक्र उलंटे फिरते आणि शरीर जरी वर्तमानात असलं तरी मन मात्र त्या काळात विहार करून येतं.

परवाच्या दिवशी अचानक आमच्या गावी खूप दिवसांनी जाण्याचा योग आला. खरं तर खूप वर्षांनी. शहरातले पाहुणे माझ्याकडे आले आणि त्यांनी त्या गावाला जाण्याचा इच्छा व्यक्त केली. आता रस्ता चांगला झाल्याने अर्ध्या तासातच तिथे पोहोचता येतं. मग काय सकाळी सकाळीच पोहोचलो तिथे. तिथे जाताना एक अनामिक हुरूहू मनात होती. कसं असेल हे माझं गाव आता? ओळखेल का ते माणसं? या गावात जो विश्वास नावाचा छोटो मुलगा काही वर्षे वावरला, त्याच विश्वासला आता हे गाव स्वीकारेल? बरोबर आहे, त्याने नाही ओळखले तर त्याला कसा दोष देता येईल? मी तर आता अंतर्बाह्य बदललो आहे. बालपणीचा निरागस चेहरा, काळे कुरळे केस, बालपणीचा अवखळपणा, हुंहुडणे सगळेच काळाच्या उदरात गडप झाले आहे. ती शेतं, ती झाडे, शेतातली ती विहीर की जिच्या थंडगार पाण्याने माझी अनेकदा तहान भागवली होती, ती सगळी मला ओळखतील? मला म्हणतील का, ‘ ये, खूप दिवसांनी आलास. विसरला होतास का रे आम्हाला?’

खरं तर मी त्यांना विसरलेलो नसतोय. विसरणे शक्यही नसते. मनाच्या एका कोपऱ्यात ती सगळी मंडळी सुखाने राज्य करीत असतात. ‘काळरूपी दिवसांचे पक्षी भुरंकन उडून गेलेले असतात. आठवणींचीं फुले सुकली असली तरी त्यातील मंद मंद

स्वामी स्वरूपानंदांनी सांगितलेली ही परमसिद्धी सहजासहजी प्राप्त होत नाही. ती योग्यालाच प्राप्त होते. आपण योगी नसलो म्हणून काय झाले? त्या वाटेवरचे प्रवासी तर नक्कीच आहोत. अशी स्थितप्रज्ञा चटकन मिळत नसते. मग कशी मिळते? ती मिळविण्याची हळूहळू सवय लावून घ्यावी लागते. आयुष्याच्या एका विशिष्ट वळणावर हळू मनाला वळण लावावे लागते. कोणतीही प्रापंचिक व्यक्ती पूर्णतः अशा विरक्त-स्थितप्रज्ञ अवस्थेला पूर्णतः पोचू शकत नाही. प्रयत्न मात्र अवश्य करू शकतो. हे साध्य होते ते सत्संगाने आणि निरपेक्ष बुद्धीने. ‘अनपेक्षः शुचिर्दक्ष उदासीनो गतव्यथः। सर्वार्थ परित्यागी यो मदभक्तःस मे प्रियः॥ यो न हृष्यति न द्वेष्टि न शोचति न कांक्षति। शुभाशुभपरित्यागी भक्तिम

ान्यः स मे प्रियः॥ समः शत्रौ च मित्रेच तथा मानापमानयोः। शीतोष्णसुखदुःखेषु समः संगविवर्जितः॥’ परमेश्वराचे हे वचन आहे. मन कसे असावे, मनाला वळण कसे लागावे किंवा लावावे याचा बोधच गीतेच्या १२ व्या अध्यायात आहे. भक्तियोगाच्या या अध्यायात जीवनाचे सारे सार साठवलेले आहे. **‘व्यापक आपण उदास। जैसे का आकाश। तैसे जायचे मानस। सर्वत्र गा॥ पार्था जयाचिया ठायी। वैषम्याची वार्ता नाही। पिपुमित्रा दोही।सरिसा पाडू॥ तिन्ही ऋतू समान। जैसे का रगन। तैसे एकची मान। शीतोष्णी जया॥’** वर जिचा उल्लेख केला आहे ती ‘अलिप्ततेची सवय’ म्हणजेच एका अर्थी कुणाकडूनही कोणतीही अपेक्षा ना ठेवणे. हे अत्यंत कठीण काम आहे. कर्म करणे एवढेच आपल्या हाती असते. त्याचे फळ काय मिळेल, याची आपणास कल्पना नसते. त्या कर्माचे अमुकअमुक

फळ मिळेल या आशेने आपण जगत असतो. कधी फळ मिळते, कधी नाही. पण मनात आशा असतेच. ती दूर सारणे हाच खरा योग. म्हणूनच भक्तियोगात सर्व कर्म ईश्वरापुन वृत्तीने करण्यावर भर दिलेला आहे. आपण कर्म करीतच असतो. आपल्या हातून ती घडतच असतात; किंबहुना ती कर्म प्रत्यक्ष ईश्वरच आपल्या हातून करवून घेतो, असेच मानले पाहिजे. आपले कर्तव्य असते ते आपण निवांतपणे करीत राहावे. जे काही आपण करतो आहोत त्याचा भार आपल्यावर नाही, अशी मनाची धारणा ठेवावी. जे काय बघायचे आहे ते ‘तो’ बघून घेईल, अशी मनाची अवस्था असली पाहिजे. आपल्या कर्म आचरणात कमी-अधिक होतच असते. त्याचाही विचार करू नये. भगवंतांनी स्पष्टच सांगितलेले आहे की, प्रपंचाच्या मायेपासून क्षणभर तरी दूर होऊन तुझे चित्त मला अर्पण कर. शरद ऋतूमध्ये नद्या ओसरू लागतात त्याप्रमाणे भक्ताने प्रपंचातून मन बाहेर काढावे. काका- काकूंचे मनही असेच अडकलेले होते. **‘करणे कां न करणे। हे आचरें तोचि जाणे। विश्व चळतसे जेणें। परमात्मेनि॥ उणयापुरयाचे कांही। उरें नेदीं आपुलां ठायीं। स्वजातीचचि करुनि धेई। जीवित हैं॥ जैसा शरत्कालु रिगे। आणि सरिता वोढहू लुगें तैसें चित्त काढेल वेगें। प्रपंचोनी ॥ मग पुनवेहूनि जैसें। शशिबिंब दिसिंदिसें। हारयत अंवसे। नाहींचि होय॥’** प्रपंचाची आसक्ती अशी सहजासहजी नष्ट होत नाही. आपण सामान्य माणसे, परंतु काळाची पावले ओळखून प्रयत्न करायला काय हरकत आहे. अशी ‘स्थितप्रज्ञ’ वृत्ती सध्याच्या काळाची गरज झाली आहे, हे मात्र खरे! ते काका-काकू मला आपली व्यथा सांगत होते. वर्षांपेगणती मुलाबाळांच्या भेटी नाहीत. नातवंडांना त्यांच्या जन्मापासून प्रत्यक्ष पाहिलेले नाही. एकमेकांची संगत आणि भयाण एकलेपणा! अजून किती सहन करणार? परंतु ही माया सोडवत नाही. पाश तोडवत नाहीत. संतांनी सांगितलेले समजते, पण उमजत नाही. मन आभाळभर केले तरी आसक्तीच्या चकोराची तहान भागत नाही. काका- काकूंच्या मनात आता आसक्ती कसली असणार? मनात होती अथांग माया. ती मायाच दुःखाचे रूपांतर सुखात करीत होती. हो, दुःखाचे रूपांतर सुखात तेही फक्त आठवणींच्या साह्याने. डोळे पुसता पुसता काकू किंचित हसल्या. आपल्या दुःखालाच हसल्या असतील नक्की. माझ्या मनात मात्र ते शब्द रंजी घालत होते... ‘एवढे मी सोसले की...

श्रीरंग हिल्लेकव

गे

गेली पावणेचारशे वर्षे समर्थांचे मनाचे श्लोक समाजाचे प्रबोधन करीत आले आहेत. पहाटेच्या वेळेस उच्च स्वरात एकेक श्लोक म्हणत लोकांना जागवत रामदासी भिक्षेसाठी फिरत. त्यातून जनताजानंदांनाला परमार्थाकडे वळवणे, राघवाच्या आनंत पंथावर सर्वांना रुळविणे, धर्मग्लानीतून उठवणे, परकीय, राजकीय व सांस्कृतिक बंधनातून मुक्त होण्याची प्रेरणा देत, नागरिकांना बलिष्ठ व सत्वगुणसंपन्न करीत राष्ट्रप्राप्ति कर्तव्याची जाणीव करून देणे हा त्यांचा उद्देश असे.

‘मना सज्जना भक्तिपंथेचि जावे।

तरी श्रीहरी पाविजेतो स्वभावे। जनी निंघ ते सर्व सोडुनि द्यावे। जनी वंघ ते सर्वभावे करावे॥’ असे श्लोक खणखणीत आवाजात कानांवर पडून अनेकांची व्यक्तिमत्त्वे घडली आज हे सर्व दुर्मिळ झाले आहे हे आपले दुर्दैव. ‘पर्सनंलिटी डेव्हेल्लेपमेंट’करिता इंग्रजी हीच सोयीची भाषा असे समजणाऱ्यांनी या मराठी बोधाप्रमाणे वागण्याचे ठरवले तर त्यांची व्यक्तिमत्त्वे खऱ्या अर्थाने विकसित झाल्याशिवाय राहणार नाहीत. समर्थ हे धर्म-नीती आणि तत्वज्ञान यांचे पुरस्कर्ते असले, तरी त्यांचे वैशिष्ट्य ज्ञानेश्वर ते तुकाराम या सर्वपेक्षा निराळे आहे.

तत्कालीन सामाजिक परिस्थितीची गरज ओळखून ‘वन्हि तो चेतवा रे चेतविताची चेततो’ या त्यांच्याच वचनानुसार त्यांनी अध्यात्मापेक्षा व्यवहारवादाकडे अधिक लक्ष दिले. त्यांच्या सर्वच रचनात तुकाराम-नामदेवांसारखे ईश्वरभक्ती किंवा एकनाथ महाराज आणि माउलींच्या प्रमाणे तत्त्वज्ञान इत्यादींचा उपदेश असला, तरी सफल व्यावहारिक जीवनालाच प्राधान्य दिलेले आढळते. सर्व तत्त्वज्ञानाचा मुकुटमणी अशा गीतोपदेशाचा उद्देशही ‘किं कर्म किं कर्मेति’ अशा संभ्रमात अडकलेल्या अर्जुनाला ‘तस्मात् उतिष्ठ कौंतय युद्धाय कृतनिश्चय।’ हे सांगून कार्यप्रवण करताना हाच होता. मनोबोधातही हेच धोरण आणि उद्दिष्ट पदोपदी जाणवते. गीतेच्या दुसऱ्या अध्यायापर्यंत कृष्ण एकही शब्द बोलला नाही आणि जेव्हा बोलला तेव्हा त्याने प्रथम अर्जुनाची क्षात्रवृत्ती व स्वाभिमान जागावेत म्हणून-

‘कुतस्त्वा कश्शलमिदं विषमे समुत्थितम्। अनार्यजुष्टमस्वार्थम् कीर्तिकरमर्जुन। इत्येव्यं वा सम गमः

समर्थंचा मनोबोध

समर्थ हे धर्म-नीती आणि तत्वज्ञान यांचे पुरस्कर्ते असले, तरी त्यांचे वैशिष्ट्य ज्ञानेश्वर ते तुकाराम या सर्वपेक्षा निराळे आहे. तत्कालीन सामाजिक परिस्थितीची गरज ओळखून ‘वन्हि तो चेतवा रे चेतविताची चेततो’ या त्यांच्याच वचनानुसार त्यांनी अध्यात्मापेक्षा व्यवहारवादाकडे अधिक लक्ष दिले. त्यांच्या सर्वच रचनात तुकाराम- नामदेवांसारखे ईश्वरभक्ती किंवा एकनाथ महाराज आणि माउलींच्या प्रमाणे तत्वज्ञान इत्यादींचा उपदेश असला, तरी सफल व्यावहारिक जीवनालाच प्राधान्य दिलेले आढळते. सर्व तत्वज्ञानाचा मुकुटमणी अशा गीतोपदेशाचा उद्देशही ‘किं कर्म किं कर्मेति’ अशा संभ्रमात अडकलेल्या अर्जुनाला ‘तस्मात् उतिष्ठ कौंतय युद्धाय कृतनिश्चय।’ हे सांगून कार्यप्रवण करताना हाच होता.

पार्थ नैतत्त्वय्युपपद्यते। क्षुद्रं हृदयदौर्बल्यं त्यक्त्वोतिष्ठ परन्तप॥’ या शब्दात व्यवस्थित हजेरी घेतली. माउलींनी पण नेमका हाच भाव स्पष्ट करताना अतिशय ग्राम्य शब्दांचा प्रयोग केला आहे. त्यावेळेस तसेच आवश्यक होते. इतर वेळेस मात्र ज्ञानेश्वरांची भाषा मधुर, रसाळ, साहित्यातील नऊ रसांनी समृद्ध, तुरळक उपमा दृष्टांत नव्हे तर त्यांच्या एकामागून एक मालिका सादर करणारी, एकाच वेळेस विद्वानांच्या पगड्या आणि सामान्यांची पागोटी डोलविणारी. समर्थ कवी असले तरी रोखटोक आहेत. अमुताशी पैजा वगैरेच्या भानगडीत ते पडत नाहीत. भाषेची नजाकत वगैरे त्यांच्याजवळ नाही. ज्ञानेश्वरांप्रमाणे त्यांनी वाचकांचे भाषिक लाड पुरवत नाहीत. शाब्दिक हळुवारपणा नसला किंवा काव्य, व्याकरण, वृत्त, अलंकार यांची ते पर्वा करत नसले, तरी साधकांच्या उद्धाराविषयी कळकळ जागोजागी आलेल्या ‘नको रे मना, किंवा मना सज्जना।’ या किंवा अशा काही शब्दांतून प्रकटते. नेमके आणि नेटकेपणा हे त्यांच्या उपदेशाचे वैशिष्ट्य आहे. त्यासाठी त्यांनी कायम सोपे, स्पष्ट, सर्वपरिचित उदाहरणे देणाऱ्या, परखड पद्धतीचा अवलंब केला. जे काही सांगावयाचे ते स्पष्ट शब्दात. या दृष्टीने ते संत गाडगेबाबा आणि राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांच्या वर्गात येतात.

समर्थांच्या दासबोध आणि मनोबोध अशा दोन रचना आहेत. दोघांच्या रचना, शैली आणि उपदेश करण्याच्या पद्धतीत भिन्नता आहे. रामाच्या दासाने केलेला बोध म्हणजे दासबोध असे स्वतः समर्थांना अभिप्रेत असले, तरी गुरूंनी शिष्याला केलेला बोध या अर्थाने ते एक व्यवहारोपनिषदच आहे. मनोबोधात प्रत्यक्ष मनाला उद्देशून ६० श्लोक आहेत तर अनेक श्लोक सर्वसामान्य जनांना आणि शिष्यांना प्रबोधनस्वरूपी आहेत. मनोबोधातील विषयाची मांडणी कर्म, उपासना आणि ज्ञान अशी त्रिकांडात्मक आहे.

आरंभीचे अंदाजे ७० श्लोक यशस्वी ऐहिक जीवन घडवण्यासाठी आवश्यक ते कर्म शिकविणारे, त्याकरिता उपयुक्त म्हणून नंतरचे ७० श्लोक चिंतन, मनन, गुरुभक्ती, रामस्मरण असा उपासना मार्ग सांगणारे आणि नंतरचे सर्व आत्मज्ञानविषयक आहेत. साधकाला भुक्तीबरोबर मुक्ती किंवा प्रेयसासोबत श्रेय यांचाही लाभ व्हावा यासाठी योग्य ते मार्गदर्शन करणारी ही रचना

आहे. दीर्घ दासबोधातील सर्व उपदेश सारांशाने पण प्रभावी पद्धतीने अवयवी २०५ श्लोकात गळी उतरवणे, हे खरेच कौशल्याचे काम आहे. मनोबोध या अर्थाने दासबोधाचे सारांश रूपच म्हणायला हवा. तुकाराम महाराज **‘वेदांचे ते गुह्य आम्हासिच ठावे। इतरांनी वहावा भार माथां॥’** असे म्हणतात त्याचप्रमाणे उपनिषदातील तत्वज्ञान मांडणारी प्रश्नोत्तरे मनोबोधात अनेक आहेत. **उदा. छांदोग्य उपनिषदातील ‘यदिदं अस्मिन् ब्रह्मपुरे दहरं। पुंडरीकं वेश्म दहरेऽस्मिन् अंतरावकाशः किं तदत्र विद्यते।’ आणि ‘यदैतत् जरा वा आप्नोति प्रध्वंसतेवा किं ततः अवशिष्यते।’ समर्थ म्हणतात- ‘वसे हृदयी देव तो कोण कैसा। पुरे आदरे साधकू प्रेष्ण ऐसा। देहे टाकितां देव कोठे राहतो। परी मागुतां ठावे कोठे पाहतो॥१९४॥’**

‘वसे हृदयी देव तो जाण ऐसा। नभाचे परी व्यापकू जाण तेसा। सदा संचला येत ना जात काही। तकावीण कोठे रिता ठाव नाही॥१९५॥’ ही आणि अशी अनेक उदाहरणे देता येतील. या श्लोकसंग्रहात सर्व वेद उपनिषद आणि शास्त्रांचे सार भरले आहे. याच्या चिंतन, पठन आणि आचरणाने समर्थ म्हणतात तसे ‘मनाची शते एकतां दोष जाती। मतिमंद ते साधनायोग्य होती।’ मन निर्मळ होते आणि जीवनाचे सार्थक होते.

दासबोध आणि मनोबोध हे दोनही बोधच असले, तरी दोघांच्या स्वरूप, शैली आणि पद्धतीत फरक आहे. रामाच्या दासाने म्हणजे केलेला बोध तो दासबोध किंवा समर्थांनी आपल्या दासाला म्हणजे शिष्याला केलेला बोध तो दासबोध. वर म्हटले तसे हा एकप्रकारे गुरुशिष्यसंवाद आहे. जे सांगायचे त्याविषयी स्पष्टता, सांगण्याच्या पद्धतीचा आणि भाषेचा सोपेपणा दोनही ठिकाणी आढळतो. मात्र, दासबोधापेक्षा मनोबोधात कनवाळूपणा, आस्था अधिक आढळते. येथे साने गुरूर्जुंच्या ‘श्यामची आई’ आठवू लागते आणि मग मनोबोधातील मन कोणाचे? कोणाला हा उपदेश केला आहे? या प्रश्नांची उत्तरे दिसू लागतात. हे मन कोणाचे? स्वतः समर्थांचे असणे शक्यच नाही. कारण ते तर जन्मतःच समर्थ होते. त्रयस्त्रयणे समाजाला केलेला कोरडा बोध असावा का? नाही.

कारण वयाच्या आठव्या वर्षीच त्यांनी मातोश्रींजवळ चिंता केली ती विश्वाची, असे उद्गार काढले होते आणि त्यांच्या धोरणानुसार ‘सांगावे ते आपणाला आपणूकरिता बरे।’ किंवा **(पान ६ वर)**

सुगंध कधी तरी वेड लावतो. अशा वेळी मो. रफीच्या एका सुरेख गाण्याच्या ओळी आठवतात.’ याद न जाये, बिंते दिनोंकी...’ पण काळाच्या ओघात ती शेती विकली गेली असल्यामुळे त्या गावाला जायचे काही कारण उरत नाही. म्हणून खूप वर्षे त्या गावाला गेलो नाही एवढेच. पण शेती विकली तरी आठवणी थोड्याच विकल्या जातात! त्या तर अनमोल असतात. खरं तर अशा बाबतीत परमेश्वराचे, मनाचे किंवा नियतीचे आभार मानावे तेवढे कमीच! कारण सगळ्याच गोष्टी विकाऊ असलेल्या या जगात आठवणी, सुखदुःखे, प्रेम, भावभावना यासारख्या गोष्टी विकता किंवा खरेदी करता येत नाहीत. जर त्यांची खरेदी विक्री होतच असेल, तर त्या खर्चा तरी कशा म्हणायच्या? पण एक गोष्ट मात्र किती छान आहे! या आठवणी, ही सुखदुःखे वाटून घेता येतात. त्यातून आनंद देता अन घेता येतो.

काळाच्या ओघात सगळ्या गोष्टी किती बदलतात! माझे शेत बघायला म्हणून गेलो. नदीकाठी असणारे एक सुधीर शेत होते. त्या शेतात कधी केळी, कपाशी, मिरची तर कधी ज्वारी, बाजरी, गहू, हरभरा अशी पिके घेतली जायची. पण आता ती काहीच नव्हती. ज्याने कुणी ती शेती घेतली होती, त्याने मोसंबीचा बाग लावला होता. मला आठवते या शेताच्या कोपऱ्यावर एक जुने कवठाचे झाड होते. उंचच उंच असे. कधी कधी पहाटे शेतावर गेलो की ते कवठाचे झाड आपली पिकलेली कवठे मला बक्षीस म्हणून द्यायचे. कोण आनंद व्हायचा मला! पण आता गेलो तर ते कवठाचे झाड कुठेच दिसले नाही. शेताच्या एका बांधावर तिथल्या माणसाने एक झोपडीवाच घर बांधले

हरवलेल्या रानवाला

होते. त्याला त्या कवठाच्या झाडाबद्दल विचारले. तो म्हणाला, ‘मी हे शेत घेतले तेव्हापासून मला कुठेही तुम्ही म्हणता तसे कवठाचे झाड दिसले नाही. आम्ही इथे पस्तीस वर्षांपासून राहलो आहोत. ‘मी मनात चरकलो. ते कवठाचे झाड काळाच्या ओघात नष्ट झाले असेल का की ते कोणी तोडले असेल? काहीच सांगता येत नाही. माणसांची जुनी पिढी जशी नष्ट होते, तशीच झाडांची जुनी पिढीही नष्ट होत असावी?’

आजूबाजूला आणखीही कुणाकुणाची शेतं होती. कुठे हिरवागार मका डोलत होता, तर कुठं सूर्यफुलं दिमाखानं जागी होऊन सूर्याकडे एकटक बघत होती. एखाद्या आम्रवृक्षाचा मोहर वातावरण मंद सुगंधित करत होता. काही झाडांवर नुकत्याच आलेल्या छोट्या छोट्या

कैऱ्या कुतूहलानं जगाचं निरीक्षण करताना वाऱ्यावर डोलत होत्या. त्या मोसंबीच्या बागेत शिरून एक चक्र मारून आलो. कुटून तरी मोगऱ्यांच्या फुलांचा सुगंध आला. पण बघतो तर मोगऱ्याची झाडे किंवा रोपं कुठेही दिसत नव्हती.

मोसंबीच्या झाडांना शुभ्र धवल फुले आली होती. त्या फुलांचाच हा सुवास मला मोगऱ्याच्या सुगंधाची आठवण करून देत होता. निसर्गाचं वैभव अशा रीतीने बहरून, फुलून आलं होतं. आभाळमायी आणि धरित्रीची माया एकत्र आली की असा कुबेराचा खजिना तयार होतो. रंग, रूप, गंधाची लयलुट होते. तुमच्यासाठी तो खुला असतो. पाहिजे तेवढा लुटा, त्याचा आनंद घ्या. माझ्या बरोबरचे पाहुणे शेतीचा बदललेला भाव विचारण्यात मग्न होते, आणि मी निसर्गाचे बदललेले रूप ग्याहाळण्यात. त्या शेताच्या पुढे आमचे आणखी एक शेत होते. त्या शेताच्या प्रवेशद्वारी एक भले मोठे चिंचेचे झाड होते. त्या झाडाच्या ३०/४० फूट पुढे एक विहीर होती. या विहीरला बारमाही पाणी असायचे. तिला तळाशी जिवंत झरे होते. उन्हाळ्यात पाणी जरा कमी व्हायचे. पण पावसाळ्यात ही विहीर पाण्याने गच्च भरून जायची. अगदी हाताने बादली बुडवून पाणी घेता येईल इतके पाणी तिथे असायचे. पण मी तिथे पोहोचलो तेव्हा तिला ना ती विहीर आढळली ना ते चिंचेचे झाड! ती शेतीही दुसऱ्या कोणी तरी विकत घेतली होती. मी त्या माणसाला भेटलो. त्याला ओळख सांगितली. म्हटलं, ‘एके काळी ही आमची शेती होती.

इथे त्या कोपऱ्यावर एक चिंचेचे झाड होते. एक छानशी विहीर होती त्याच्याजवळ. ‘पण त्या माणसालाही चिंचेचे झाड आठवना.

काळ सगळ्या खुणा कशा पुसून टाकतो! त्या विहिरीच्या जागी मात्र एक प्रचंड मोठी विहीर बांधून काढलेली आढळली. तिच्यावर आता पाण्यासाठी इलेक्ट्रिकची मोटर बसवलेली होती. पूर्वी याच विहिरीवर आमची मोट चालायची. ढवळ्यापवळ्याची जोडी मोट ओढायची. पाणी खळाळत बांधातून पिकाकडे धावत जायचं. मोटेच्या चाकाचा ‘कुई कुई’ असा आवाज यायचा. ‘साधी माणसं’ या चित्रपटातल्या ‘माळ्याच्या मळ्यामंदी पाटाचं पाणी जातं...’ या गीताची आठवण यावी असं ते दृश्य असायचं. पण काळाच्या ओघात सगळंच बदललं! मग गावात गेलो. दक्षिणेकडून गावात प्रवेश करताना डाव्या बाजूला कोपऱ्यात आमची शाळा होती. एके काळी सुंदर कौलारू असणारी या शाळेचे रंगरूप आज बदललेलं दिसत होतं. आजूबाजूला दोन तीन छोट्या छोट्या शाळा निर्माण झाल्या होत्या. याच शाळेने मला लहानपणी घडवले होते. तिथे बसून सुरवातीचे धडे मी गिरवले होते. बालमित्रांना गोष्टी सांगितल्या होत्या. इथेच आम्ही कधी खेळलो होतो, भांडलो होतो. सगळ्या सगळ्या निर्माण झाल्या होत्या. जिथे आमचं घर होतं ती जागा आता उघडीबोडीची पडलेली होती.

एके काळी इथेच बालपण गेलं होतं. खूप साऱ्यां आठवणी त्या जागेशी निगडित होत्या. पण आता त्या जागेची झालेली अशी अवस्था पाहवत नव्हती. मागेपुढे प्रशस्त आंगण, दोन दारे, लाकडी छत असलेले मातीचे ते प्रसन्न घर खऱ्या अर्थाने मातीला मिळाले होते. त्याची ही अवस्था बघवत नव्हती. गावाच्या बाहेरच्या वेशीजवळ एक मास्तीचे मंदिर होते. मंदिराभोवती एक उंच असा पार होता. **(पान ६ वर)**

ग्रहसंकेत

(रविवार, १८ जानेवारी ते शनिवार, २४ जानेवारी २०२५)

नारायण जगन्नाथ कारंजकर, ज्योतिष भास्कर

ज्येष्ठ पत्रकार, फिल्टर पंपाजवळ, माढा रोड, मु.पो.कुईवाडी, जि.सोलापूर (भ्र. ९४२३७५८४०१)

✳ **रविवार, १८ जानेवारी**- दर्श अमावास्या, अन्वाधान, मौनी अमावस्या, विशाल तीर्थ यात्रा शिंगणापूर, कोपेश्वर यात्रा खिद्रापूर, स्तव निधी यात्रा निपाणी, खंडोबा यात्रा मैलापूर (नळदुर्ग) ता. तुळजापूर, भैरवनाथ यात्रा तांबवे (ता. माळशिरस) ✳ **सोमवार,१९ जानेवारी**- कलादेवी पुण्यतिथी बेळगाव, माघ मासारंभ, कणकवली यात्रा, संगमनेर यात्रा, हरिपूर, कृष्णमाई उत्सव वाई, महाराणा प्रताप पुण्यदिन, रामनाथ मिरवणूक नागठाणे (जि. सातारा), कृष्णमाई उत्सव वाई, श्री हालसिद्धनाथ अभिषेक, कुरणी, चंद्राताईदेवी यात्रा बोरपाडळे ✳ **मंगळवार, २० जानेवारी**- धर्मबीज, उतररात्री १:३६ नंतर पंचक प्रारंभ, गोविंद महाराज उपळेकर जयंती फलटण, कुंतीमाता यात्रा कोथाळे (मोहोळ) ✳ **बुधवार, २१ जानेवारी**- भारतीय माघ मासारंभ, भगवान ऋषी मार्कण्डेय जयंती, रूकडीकर महाराज पुण्यतिथी ✳ **गुरुवार, २२ जानेवारी**- श्री गणेश जयंती, विनायक चतुर्थी, वरद चतुर्थी, तिलकुंद चतुर्थी, श्री गणेश यात्रा-गणपतीपुळे, मोरागाव (जि.पुणे), वडूज (ता. खटाव) ✳ **शुक्रवार, २३ जानेवारी**- नेताजी जयंती, श्री विठ्ठल-रुक्मिणी विवाह सोहळा पंढरपूर, वसंत पंचमी, श्री पंचमी, संत तुकाराममहाराज जन्मदिन देहू, रति-कामदेव पूजन, शांतादुर्ग रथोत्सव, हिंदूहृदयसम्राट बाळासाहेब ठाकरे जयंती, कालभैरव यात्रा खारेगण, मनमथ स्वामी जयंती कपिलधार (बीड) ✳ **शनिवार, २४ जानेवारी**- सीतला, सूर्य, कुमार शशी, शारिरीक शिक्षण दिन, मारोतराव मालगावकर पुण्यतिथी नागापूर (नांदेड), राष्ट्रीय बालिका दिन, तिकोटेकर महाराज जयंती विजापूर, भैरवनाथ यात्रा नेली (ता.करवीर), नागनाथ यात्रा अबप (ता.हात.), चामुंडेश्वरी उत्सव अंंदुलें, श्री लक्ष्मीदेवी मांजरी (चिक्कोडी)

मूर्तू:- ✳ **साखरपुडा**- १९, २०, २४ जानेवारी ✳ **डोहाळ जेवण**- १९ जानेवारी (१२ नंतर), २० जानेवारी (१३ पर्यंत) ✳ **बारसे**- २०, २३ जानेवारी (१५ नंतर) ✳ **जावळ**- २२ जानेवारी ✳ **गृहप्रवेश**- १९, २४ जानेवारी

मे़ष :- कार्यक्षेत्रात चांगली फळे मनाचा व्यवहार जपणारा धनाचा हिशोब ठेवत नाही. बुधवारी कर्मस्थानी होणारी रवि-बुधाची युती कार्यक्षेत्रात चांगली फळे मिळवून देणारी ठरेल. बुध-शनि लाभ योगही यांत्रिक, वाहतूक, जनसंपर्क क्षेत्रात शुभ फलदायी ठरेल. वेळीच लाभ उठवावा. प्राप्तीचे प्रमाण विविध मार्गाने वाढत जाईल. चिंता करू नका. शुभ ता. २०, २४

वृषभ:- बोलण्यातून कार्यसिद्धी मानवी जीवन म्हणजे ऊन सावल्यांचा खेळ. कधी लख्ख प्रकाशाचा तर कधी भयान अंधार. भाग्यस्थानी होणारी रवि- बुधाची युती लाभदायक आहे. नव्या विचारांना चालना मिळेल. अडचणीतून मार्ग निघत जाईल. आर्थिक स्थितीत सुधारणा होईल. घाईने कोणतेही निर्णय घेऊ नका. कलागुणांचा विकास होत जाईल. बोलण्यातून कार्यसिध्दी होईल. शुभ ता.२०, २४

मिथुन:- मार्ग निघत जाईल जो सतत खूप जास्त व्यवहार करतो, त्याला कुठल्या ना कुठल्या व्यवहारात भुडईड सोसावा लागतो. अष्टमातील रवि- मंगळ आर्थिक समस्या निर्माण करण्याची शक्यता आहे. समस्या आल्या तरी त्यातून म र्गही निघत जाईल. चिंता नको. यांत्रिक क्षेत्रात प्रगतीच्या संधी लाभतील. गुरुकृपेने सर्व काही चांगलेच होत जाईल. प्रतिकूलतेवर मात कराल. शुभ ता. २०, २३

कर्क:- दैवी कृपा लाभेल जो खर्च करताना खुशीने खर्च करतो, त्याच्याकडे लक्ष्मी हस्त हस्त येते. भाग्यस्थ शनि- नेपच्युन्मुळे दैवी कृपा लाभेल. कौटुंबिक जीवनात, भागीदाराच्या व्यवसायात सामंजस्याने रहावे. सरकारी कामे पाठपुरावा करून घ्यावीत. गुड विधेत प्रगती होईल. उत्साह, धडाडी वाढणार आहे. कसलीही चिंता करू नका. अपेक्षित संधी लाभतील. शुभ ता. १९, २४

सिंह:- कार्यक्षेत्रात प्रगती जे कायम पेश्यासंबंधी नकारात्मक बोलतात, त्यांना बरेचदा अडचणीचा सामना करावा लागतो. षष्ठात होणारी रवि- बुधाची युती कार्यक्षेत्रात प्रगती करणार आहे. प्रकृतीच्या तक्रारींची वेळीच दखल घ्यावी. उपजत कलागुणांचा विकास होत जाईल. अडचणीतून मार्ग निघत जाईल. स्वमताग्रह टाळावा. विचाराने रहावे. शुभ ता. २३, २४

कन्या:- आर्थिक प्रगती शब्द, वाणी, आचार आणि व्यवहार यावर टिकून आहे सर्व संसार. सोमवारचा बुध- शनि लाभयोग आर्थिक प्रगती करणारा आहे. पंचमात होणारी रवि- बुधाची युतीही लाभदायक आहे. जुणे येणे वस्तू होईल. क्रीडा, प्रशासन क्षेत्रात मनासारखी प्रगती होईल. अनुकूलता वाढत जाईल. अडचणीतून मार्ग निघेल. अपेक्षित संधी लाभतील. शुभ ता. २०, २४

तुला:- नव्या विचारांना चालना आपल्यासाठी महत्त्वाची असणारी माणसं, आपलं महत्त्व जाणणारी असावीत. तृतीय्यातील बुधाचा शनिशी होणारा लाभयोग यांत्रिक क्षेत्रात सुयश मिळवून देणारा आहे. नव्या विचारांना चालना मिळेल. स्थावर प्रश्न समोपचाराने सोडवावेत. वाद टाळावेत. स्पर्धांमध्ये यश मिळेल. फार दगदाग करू नका. अडचणी सुटत जातील. शुभ ता. २३, २४

वृश्चिक:- कार्यक्षेत्रात प्रगती केवळ स्वान पाहू नयेत, ती सत्यात उतरावीत. तृतीय्यात होणारी रवि- बुधाची युती तसेच बुध- शनि लाभयोग कार्यक्षेत्रात प्रगती करणारा आहे. उत्साहवर्धक घटना घडतील. कलागुणांना चांगल्या संधी लाभतील. महत्त्वाची कामे करून घ्यावीत. यांत्रिक, विधी क्षेत्रात प्रगती साधता येईल. नव्या विचारांना चालना मिळेल. शुभ ता. २३, २४

धनु:- आर्थिक कामे यशस्वी प्रत्येकाच्या आयुष्यात एक र्तीग पाईट असतो. ज्यामुळे आयुष्याची दिशा बदलते. धनस्थानी होणारी रवि- बुधाची युती आर्थिक कामे यशस्वी करणारी आहे. धनस्थ बुधाचा शनिशी होणारा लाभ योग अपेक्षित प्रगती करणारा आहे. अडचणीतून मार्ग निघत जाईल. नव्या विचारांना चालना मिळेल. प्रगती घडेल, चिंता करू नका. शुभ ता. १९, २३

मकर:- समस्यांवर मात करावी काही वेळेस तुम्हाला काहीच त्रास होत नाही, याचाही काही लोकांना त्रास होतो बर का! राशीत पंचमही सध्या आहे. कुमलतेने सर्व समस्यांवर मात करावी लागेल. दुसरे म्हणजे सुसरे तुझी पाठ मऊ असे म्हणून कार्यसिध्दीस न्यावे. सामंजस्याने रहावे. वादविवाद टाळणेच योग्य ठरेल. चिंता करू नका. मार्ग निघत जाईल. शुभ ता. २०, २३

कुंभ:- चिकाटीने प्रगती साधता येईल जुने सेरेल, नवे उगवेत, काळाच्या ओघात सर्व काही बदलेल. धीर धरा. धनस्थ शनिचा व्यायातील बुधाची लाभयोग होत आहे. यांत्रिक क्षेत्रात चिकाटीने प्राप्ती साधता येईल. विलंबका का होईना, पण अपेक्षित यश मिळत जाईल. आर्थिक स्थितीत सुधारणा होईल. विचाराने रहावे. सर्व प्रतिकूलतेवर मात कराल. चिंता नको. शुभ ता. २३, २४

मीन:- दैवी कृपा राहील गैरसमजाची एक ठिणगी जरी पडली, तरी नातं बिघडायला वेळ लागत नाही. गैरसमज वेळीच दुर करावेत. सोमवारचा बुध- शनि लाभयोग बुधवारी लाभस्थानी होणारी रवि-बुध युती आर्थिकदृष्टीने आपणास नशीबवान उरवणारी राहील. अनुभव व व्यवहार कुशलता यामुळे सर्व प्रतिकूलतेवर मात कराल. दैवी कृपा राहील. चिंता करू नका. शुभ ता. १९, २०

!! शुभ भवतु !!

तुझी खुशाली मागतो...

मोगन्यास गंध गुलाबास लाली मागतो...
मी उगवत्या सूर्यास गुलाली मागतो...
आनंदाची हळवी झुळूक रोज सर्शून जावी तुला
मी रानवेली पाना फुलांना तुझी हर्षाली मागतो...
सुरेस्र चांदणे चमचमते रोज ओंजळीत हसावे तुझ्या
मी दिवस तुझी नियतीला असे वैभवशाली मागतो...
होत राहावी जाणीव तुला आजन्म माझ्या प्रीतीची
मी जिंदगीला इतकीच फक्त खवाली मागतो...
सखे समर्पित तुला ही शब्द शुभेच्छा सुमने
मी हात जोडून फक्त तुझी खुशाली मागतो...

सुनील खोडके

जातं

जातं बाई जातं गोल गोल जातं
दाणे मुखात घेऊन पांढरं पीठ देतं
जातं बाई जातं आजीसोबत नातं
गरं गरं फिरताना गाणं मजेत गातं
जातं बाई जातं खुट्याशी जिवलग नातं
कष्टाची महती सर्वांना पटवून देतं
जातं बाई जातं अडकळीत पडलं जातं
नवीन पिढीशी तुटलं कायमचं नातं

बर्वींद्र घालीकवाव

गोहनाची लग्नबग
कुठे रेखीव रांगोळी!
दिस नवा, क्षण जुने
चाते सृजनाचा मेल
किरं काळोख्या रात्रीची
रोज उगवे सकाळ!

बर्वींद्र जवादे

सकाळ

गाव वाटा, रान वाटा
न्हाल्या उन्हात मल्मली
कशी देखणी धांदल
नळ, विहिरी उडाली.
गाई विरोप भेटीला
गोठा वासरांच्या डोळी

आश्विन

दुर्गे जिज़ाबा प्राची पालकव

तारा जिल्ह्यात अनेक देखणे दुर्गे आहेत. वर्धनगड, महिमानगड, वासुगड आणि संतोषगड ही दुर्गचौकडी इतिहासात विख्यात आहे. सातारा जिल्ह्या-तील वर्धनगड हा स्वराज्यातील एक महत्वपूर्ण किल्ला होता.

आपल्याला शिवकालीन इतिहासात गडाचा उल्लेख आढळतो. सहाद्रीच्या पर्वतरांगात हा प्रदेश माणदेश म्हणून प्रसिद्ध आहे. वर्धनगड हा माणदेशाचा द्वारपाल आहे. वर्धनगड सुमारे १५०० फूट उंचीचा किल्ला असून शंभू महादेव डोंगररांगेत वसला आहे. शंभू महादेव डोंगररांग सातारा जिल्ह्याच्या उत्तरेला विस्तारलेली आहे, ज्यामुळे भीमा आणि कृष्णा नदीचे खोरे विभागले गेले आहेत. महादेव डोंगररांग खडकाळ असून त्यामध्ये अनेक ठिकाणी उभे कातळकडे आढळतात. सातारा आणि फलटण दोन्हीकडून किल्ल्यावर जाता येते.

कोरेगाव आणि खटाव तालुक्याच्या सीमेवर कोरेगावपासून १०-१२ किलोमीटर आणि सातार्यावरून साधारण ३० किलोमीटर अंतरावर हा किल्ला असून गडाच्या पायथ्याशी असलेल्या गावाचे नाव वर्धनगडच आहे. पायथ्याच्या वर्धनगड गावात पोहोचलो की किल्ल्याची मजबूत तटबंदी दुरूनच आपल्या दृष्टीस पडते. किल्ल्याला लागूनच लालगून आणि रामेश्वर हे दोन डोंगर आहेत. सातारा-पंढरपूर मार्गावर पुसेगावच्या अलिकडे वर्धनगड फाटा आहे. तेथून गावात पोहोचता येते. फलटणवरून जाणार असल्यास दोन मार्गांनी पुसेगाव गाठता येते. एक मार्ग मोळघाटमार्गे पुसेगावला जातो तर दुसरा मार्ग दहिवडी रस्त्याने. आपल्या सोयीच्या रस्त्याने पुसेगाव गादून वर्धनगड गावात पोहोचावे. गावात पोहोचल्यावर रस्त्याच्या दोन बाजूंनी ठेवलेल्या तोफा आपले स्वागत करतात. गावात हुतात्मा स्मारक आहे. गावातून किल्ल्यावर जाण्यास प्रशस्त वाट आहे.

गावातून जाणाऱ्या वाटेने गेलो की आपण सरळ किल्ल्याच्या गोमुखी प्रवेशद्वाराजवळ पोहोचतो. गाव पार करून चालत जायचे. समोर चढण दिसते, चढायला सुरुवात करायची. अर्धी चढण चढल्यावर शेंदूर फासलेले देवठाण लागतं. पायऱ्यांच्या मार्गावर गणेशाचे आणि मारुतीचे दर्शन घडते. हा किल्ला सोपा असून चढण्यास साधारण अर्धाएक तास लागतो. समोर बुरुजांनी संरक्षित केलेला भव्य दरवाजा आपले स्वागत करतो. येथील बांधकाम अत्यंत देखणे असून बरेच सुस्थितीत आहे. दरवाजाजवळ पहारेकऱ्यांच्या देवड्या बांधल्या आहेत. गडावरील तट आणि बुरूज यांचे भक्कम बांधकाम पाहून भारतीय स्थापत्यशास्त्राचा अभिमान वाटतो. गडाचे पूर्वाभिमुख प्रवेशद्वार गोमुखी बांधणीचे आणि आजही सुस्थितीत आहे. गडमाथ्यावरच्या टेकडीवर वर्धनी देवीचे मंदिर आहे. सर्वप्रथम देवीचे दर्शन घ्यावे. त्यानंतर गडफेरीस सुरुवात करावी. मंदिराचा जीर्णोद्धार केला असल्याने मंदिर देखणे आहे. प्रशस्त सभामंडप आहे. मंदिराच्या गाभाऱ्यात कासवाची मूर्ती कोरलेली आहे. वाघावर आरूढ चतुर्भुज देवीची आयुधे धारण केलेली मूर्ती अप्रतिम आहे. गडावर राहायचे असल्यास २०-२५ लोकांचा मुक्काम सहज होऊ शकेल इतकी जागा या मंदिरात आहे. मंदिरात भाविकांचे येणे-सुरू असते. कारण वर्धनीदेवी नवसाला पावते अशी गावकऱ्यांची श्रद्धा आहे. मंदिराच्या समोरील दगडी चौथऱ्यावर क्षणभर विसावा घ्यावा. मंदिराकडे जाताना उजव्या आणि डाव्या दोन्ही बाजूला एक गुमटी आणि तळे आहे. गडाच्या दरवाज्यापासून सुरू झालेली तटबंदी संपूर्ण गडाला बांधली असल्याने किल्ला सुरक्षेच्या दृष्टीने परिपूर्ण आहे. गडाच्या तटातून एक चोरवाट गड उतरते.

पूर्वी अशा चोरवाटा गुप्ततेने गडउतार होण्यास कामी येत असत. गडावर ध्वजस्तंभ असून येथूनच पुढे ही चोरवाट आहे. गडावर हुमानानाची भन मूर्ती आहे आणि शंकराचे छोटे देऊळ आहे. इतर गडावर आहे तशीच पाण्याची सोय गडावर केलेली दिसते. बरीच टाकी बांधली आहेत. गडाच्या माथ्यावरून पूर्वेला महिमानगड, उत्तरेला संतोषगड, वायव्येला नांदगिरी दिसतात. गड सोपा आहे त्यामुळे गड चढायला आणि गडफेरी पूर्ण करण्यास दोन- अडीच

▶ पान २ वरून

कार्यमग्न शांतता

कारण त्या शांततेच्या स्थितीमध्ये निर्माण होणाऱ्या आत्मसंवादातून आपल्याला आपली खरी ओळख होत असते. आपल्या व्यक्तित्वातील बलस्थाने कोणती त्याचा शोध घ्याऊन असतो. सोबतच आपल्याम धील कमतरतांचाही विचार मनामध्ये अत्यंत स्पष्टपणे येतो. अशी आत्मपरीक्षणाची संधी लाभल्यावर ती शांत स्थिती आपल्याला बरेच काही करायला लावते. लौकिकार्थाने आपण शांत बसलेले असतो, परंतु आपण आपल्या बलस्थानांना बळकट करण्याच व आपल्यातील कमतरता दूर करण्याचा संकल्प करीत असतो. अशा विचारी आणि कार्यमग्न शांततेनंतर आपले व्यक्तित्व पारदर्शी व अनुकरणीय बनते. आपल्याला दिशादर्शन करणाऱ्या थोरामोठ्यांच्या जीवनाचे अवलोकन केले असता त्यांच्या जीवनाला श्रेष्ठ बनविण्यामध्ये या कार्यमग्न शांततेचा सहभाग आहे. म्हणूनच लक्षात घ्यायला हवे की, शांत राहणे आणि काहीही न करणे या दोन वेगळ्या बाबी आहेत.

▶ पान ५ वरून

हववलेल्या दानवाटा

मंदिराच्या बाहेर एक मोठे पिंपळाचे झाड होते. गावकऱ्यांनी मंदिर आता नवीन बांधले होते. उघडा पार जाऊन बंदिस्त आवार निर्माण झाले होते. मंदिराच्या बाहेर असणारा तो प्राचीन पिंपळवृक्षही आता नव्हता. गावकऱ्यांनी त्याच्या जागी पिंपळाचे एक नवीन कलम केलेले झाड लावले होते. ते झाड जणू मला सांगत होते. 'अरे बदल हा जगाचा स्थायीभाव आहे. या जगात नित्यनूतन अशी एकच गोष्ट आहे आणि ती म्हणजे बदल! तेव्हा असा निराश होऊ नकोस. जुने जाऊन त्या जागी नवीन येणारच' त्या पिंपळाची हिरवी, सोनेरी, पोपटी पाने वाऱ्यावर सळसळत होती. मला आश्चस्त करीत होती. कुठेतरी रेडिओवर किशोरकुमारचे गाणे ऐकू येत होते, 'ये जीवन हैं, इस जीवन का यही है यही है रंगरूप....!'

▶ पान ५ वरून

समर्थाचा मनोबोध

तेव्हा हा बोध म्हणजे विश्वात्मक- विश्वाकार झालेल्या त्यांच्या वैश्विक मनाच्या माध्यमातून समस्त मानवजातीसाठी आहे. फार पूर्वी वि. के. फडक्यांचे जगात वागावे कसे? या नावाचे एक पाच-साडेपाचशे पानांचे पुस्तक माझ्या वाचनात आले होते.

त्यात अनेक बारीकसारीक सूचना दिल्या होत्या. त्यानुसार जो वागेल तो 'यस्मान्नोद्विजते लोको लोकान्नोद्विजते च यः' (जो न लोकांस कंटाळे ज्यास कंटाळती न ते!) असा सर्वांना हवाहवासा वाटेल तसेच मनोबोधातही आढळते. म्हणून मनोबोधातील सर्व सूचना जणू आपल्यासाठीच आहेत, असे प्रत्येकाला वाटते. त्यावर चिंतन-मनन करता आपल्या उणिवा आपल्यालाच जाणवतात.

मनोबोधाच्या आरशात आपली वैगुण्ये लख्ख दिसू लागून हळूहळू मनाची शते-दोष कधी गळून पडतात ते समजतही नाही. याच्या आचरणाने छांदोक्य उपनिषदात वर्णिलेली- 'युवा स्यात्, साधु युवा, अध्यायकः आशिष्टः द्रविष्टः बलिष्टः। तस्यैव पृथिवी वित्तस्य पूर्णास्यात् सैको मानुष आनंदः।' अशी स्थिती प्राप्त झाल्याशिवाय राहणार नाही. समर्थानी हे सर्व

तरुण भारत

तास पुरतात. आपण साताऱ्याला गेलो तर वर्धनगड पाहून पुन्हा मुक्काम करण्यास सातारा गाठता येतं. शिवाजी महाराजांनी अफझलखान वधानंतर वर्धनगड जिंकला आणि बांधला. महाराज वर्धनगडावर काही दिवस मुक्कामी होते, त्यावेळी महाराजांनी गडावर बरेच बांधकाम करून घेतले. महाराजांच्या मोहिमा आणि स्वराज्यकार्याने औरंगजेब संतापला होता. त्याने आपले सारे लक्ष स्वराज्याच्या प्रदेशावर आणि महाराजांच्या गतिविधीवर केंद्रित केले. त्याने पन्हाड्यावर हल्ला केला आणि ५ मे १७०१ या दिवशी मोगलांनी पन्हाळा ताब्यात घेतला.

पन्हाळा किल्ला जिंकल्यानंतर औरंगजेबाने आपले लक्ष साताऱ्याच्या आसपासच्या किल्ल्याकडे वळविले. फतेउल्लाह खान याने सल्ला दिला की, बादशहाने खटावला छावणी करावी म्हणजे पावसाळ्यात चंंदन- वंदन, नांदगिरी हे किल्ले जिंकता येतील. फतेउल्लाहखान याने उरल्याप्रमाणे खटाव ठाण्यावर हल्ला केला आणि खटाव येथे मुघल सैन्याची छावणी पडली. वर्धनगड जिंकणे हे लक्ष ठेवून मुघल सैन्याच्या हालचाली सुरू झाल्या. वर्धनगडाच्या किल्लेदाराने पायथ्याच्या गावातील लोकांना सतर्क केले. काही जण वाडे सोडून गडावर मुक्कामी आले. हल्ला रोखण्यास किल्लेदाराने मुघल सरदाराकडे वकील पाठवला. प्राणांचे अभय मागून मुघल सरदाराला काही दिवस किल्ला युद्धाशिवाय देण्याचे आमिष दाखविले. इकडे मुघलांना गाफील ठेवून मराठ्यांनी सैन्याची जमवाजमव सुरू केली. किल्लेदार बोलायला येतच नाही हे पाहून, मराठ्यांची चलाखी मुघलांनी ओळखली आणि गडावर हल्ला केला. मराठ्यांनी लढाईत प्राणांची बाजी लावली. अनेक मुघल सैनिक मारले गेले.

मराठ्यांच्या सैन्याचेही नुकसान झाले; मात्र ताकद पुरली नाही आणि किल्ला मराठ्यांच्या हातातून गेला. मुघलांनी अनेकांना कैद केले आणि किल्ल्यावरील सर्व धान्य, दारूगोळा, संपत्ती ताब्यात घेतली. किल्ला गेला त्यामुळे स्वराज्याचे खूप नुकसान झाले. मुघलांनी मराठ्यांनी बांधलेल्या या गडकोटांचे खूप नुकसान केले. किल्ला जिंकला की मुघल पहिले किल्ल्याचे नाव बदलत. त्यांनी वर्धनगडाचे नाव सादिकगड असे ठेवले. मात्र, हे नाव प्रचलित झाले नाही. त्यानंतर काही दिवसांनी मराठ्यांनी पुन्हा वर्धनगड स्वराज्यात सामील करून घेतला. हिंदुस्थानातील अशा कित्येक इमारतींचे, राजवाड्यांचे, किल्ल्यांचे नाव बदलले गेले. परकीय आक्रमण झाले की आपले मंदिरे आणि महत्त्वाच्या ऐतिहासिक इमारतींवर आक्रमण व्हायचे. त्यांनी या इमारती ताब्यात घेतल्या की नावात फेरबदल व्हायचे, हे एक मोठे धार्मिक षडयंत्र होते. आपली ताकद कमी पडली की आक्रमणकर्ते आपल्या पूर्वजांनी निर्माण केलेल्या या अद्वितीय वास्तू भन करीत किंवा त्याच्यात त्यांच्या धर्माप्रमाणे थोडा फेरबदल करून, नाव बदलून ती वास्तू ताब्यात घेत. अजूनही अशा अनेक वास्तूंच्या बाबतीतील खरी माहिती बाहेर येत नाही आणि आली तरी ग्राह्य घरली जात नाही. हिंदुस्थानच्या इतिहासातील असे अनेक प्रसंग आहेत, जे ठळकपणे जनतेसमोर मांडल्याच गेले नाहीत. ब्रिटिश राजवटीत तर परकीय लेखकांनी हिंदुस्थानचा योग्य इतिहास बदलवून जनतेची दिशाभूल करण्याचा सर्वात जास्त प्रयत्न केला. हिंदूंची सहिष्णुता जर स्वधर्मरक्षणाच्या आड येत असेल तर छत्रपती शिवाजी महाराजांना कार्यकर्तृत्व आठवायला हवे.

महाराजांनी इतरांच्या धर्माचा आदर केला, पण स्वधर्मरक्षण करून, कठीण प्रसंगी हल्ल्याला चोख प्रतिसार दिले. महाराजांनी राष्ट्रधर्म सर्वात महत्त्वाचा हा संदेश प्रत्यक्ष कृतीतून दिला. छत्रपती शिवाजी महाराजांनी नेहमी सत्याची बाजू घेतली आणि स्वधर्माचे महत्त्व अधोरेखित केले. आजही जातपात, वंशभेद विसरून समस्त हिंदुस्थानातील जनतेने एकध्येयाने प्रेरित होऊन एकत्र येण्याची गरज आहे. त्यासाठी प्रेरणा मिळावी म्हणून हिंदुस्थानातील तरुणांनी ऐतिहासिक पर्यटन करणे गरजेचे आहे.

महाराष्ट्रातील तरुण मराठी रक्ताने हे गडकिल्ले फिरून अधिक तेजस्वी होणे ही सध्या काळाची गरज आहे.

▶ पान २ वरून

जातकर्म

त्यामुळे अनावश्यक ठिकाणी प्रतिक्रिया देत कारण नसताना गुंतून पडून आपली शक्ती बुद्धी आणि वेळ वाया न घालवता त्या सर्वांचा सदुपयोग करून सोन्यासारखा तेजस्वी हो. इतका सगळा आशय त्या 'ॐ हिरण्यम् भव ।' या दोन शब्दांच्या आशीर्वादात सांगितला आहे. हा विचारच किती भव्य आणि दिव्य आहे. याला सूत्र म्हणतात - 'अल्पाक्षरं असंदिग्धं सावत् विश्वतोमुखम् ।अस्तोभं अनवद्यं च सूत्रं सूत्र विदो विदुः ।।'वायु पुराण (कमी अक्षरांचे संदेहरहित, सारस्वरूप, व्यापक, (अनावश्यक शब्दांचा) अडथळाविरहित, निर्दोष/ त्रुटिहीन कथनाला सूत्र जाणणारे सूत्र म्हणतात.) त्यामुळे 'अश्मा भव । परशुर्भव । ॐ हिरण्यम् भव ।' हे यशस्वी जीवनाचं सूत्र आहे. तो पहिल्या दिवसापासून बाळाच्या कानात सांगून त्याच्या मनावर बिंबवण्याचा हा संस्कार.

▶ पान ५ वरून

हववलेल्या दानवाटा

मंदिराच्या बाहेर एक मोठे पिंपळाचे झाड होते. गावकऱ्यांनी मंदिर आता नवीन बांधले होते. उघडा पार जाऊन बंदिस्त आवार निर्माण झाले होते. मंदिराच्या बाहेर असणारा तो प्राचीन पिंपळवृक्षही आता नव्हता. गावकऱ्यांनी त्याच्या जागी पिंपळाचे एक नवीन कलम केलेले झाड लावले होते. ते झाड जणू मला सांगत होते. 'अरे बदल हा जगाचा स्थायीभाव आहे. या जगात नित्यनूतन अशी एकच गोष्ट आहे आणि ती म्हणजे बदल! तेव्हा असा निराश होऊ नकोस. जुने जाऊन त्या जागी नवीन येणारच' त्या पिंपळाची हिरवी, सोनेरी, पोपटी पाने वाऱ्यावर सळसळत होती. मला आश्चस्त करीत होती. कुठेतरी रेडिओवर किशोरकुमारचे गाणे ऐकू येत होते, 'ये जीवन हैं, इस जीवन का यही है यही है रंगरूप....!'

▶ पान ५ वरून

समर्थाचा मनोबोध

आधी केले आणि मग सांगितले. स्वतःचा अहंकार, मोठेपणा दूर ठेवून सामान्यांशी समरस होत त्यांच्या पायरीवर उतरत सोप्या शब्दात समजावले आहे. वादविवाद न करता सुसुवाद साधला. समुपदेशन करणाऱ्या मानसोपचार तज्ञांकडून अशीच अपेक्षा असते.

'मना सज्जना 'किंवा 'नको रे मना' या समजुतीच्या शब्दांनी किंवा आश्वासन देताना 'नुपेक्षी कदा रामदासाभिमानी' किंवा 'समर्थांचिया सेवका वक्र पाहे।' अशा शब्दातून समाजमनाविषयी असलेली त्यांच्या अंतरंगातील चिंता आणि कळकळ व्यक्त होते.

दासबोध आणि मनोबोध यांची तुलना करताना तत्त्ववेत्ते आणि भक्तिरसपूर्ण रसाळ स्तोत्रे लिहिणारे श्रीमद् आद्य शंकराचार्य एकच किंवा गहन आशयाचा अमृतानुभव ग्रंथ सांगणारे आणि आर्त विराण्या लिहिणारे ज्ञानेश्वर हे एकच की दोन, असा संभ्रम व्हावा तसे होते. दासबोधाला पंचम वेद म्हणण्यास हरकत नाही. दोनही कल्याणानां निधानं कलिलमलमथनं-पावनं पावनानां आहेत. मात्र तुलनेने मनोबोध उन्नतीच्या मार्गावरील पांथस्थाला सहज पचणारे पाथेय आणि विश्रामस्थान अधिक आहे.

पबवाष्ट्रकावण

बाहुल ब्रबगांवकब

अमेरिकेचे भारतातील नवे राजदूत व दक्षिण आशिया विभागाचे संयोजक सर्जिओ गोर दोन दिवसांपूर्वी भारतात आले आणि त्यांनी आपल्या दूतावासातील कर्मचाऱ्याची ओळख करून घेतली. त्यानंतर त्यांनी भारत-अमेरिका व नॅटो मोदी-डोनाल्ड ट्रम्प यांच्यातील संबंधांवर काही भाष्य केले. त्यांच्या एकंदर वक्तव्याचा सूर आणि नूर भारताची समजूत काढण्याचा होता, असे जाणवते.

ट्रम्प यांनी भारतावर लादलेल्या ५० टक्के आयात शुल्कामुळे आणि 'ऑपरेशन सिंदूर' संदर्भातील त्यांच्या वक्तव्याने ते भारतात तिरस्काराचा विषय बनले आहेत. भारतीय उपखंडाशी संबंधित अमेरिकेच्या एकंदर बदललेल्या धोरणामुळेही ट्रम्प यांच्याबाबत अविश्वास आणि नाराजीची भावना आहे, हे सर्जिओ गोर जाणतात. ते ट्रम्प यांच्या विशेष मर्जीतील. म्हणूनच, त्यांची नियुक्ती भारतातील राजदूत म्हणून केली असून, शिवाय त्यांच्याकडे दक्षिण आशिया विभागाचीही जबाबदारी सोपविलेली आहे. गोर यांचे भारतासंबंधीचे पहिलेच वक्तव्य भारताचे महत्त्व स्पष्ट करणारे असून, ट्रम्प हे मोदी यांच्या मैत्रीला खूप महत्त्व देतात, हे त्यांनी ठसविण्याचा प्रयत्न केला. भारत- अमेरिका यांच्यात 'मुक्त व्यापार करार'वर चर्चा सुरू असून, त्यात भारताने काही बाबतीत कठोर भूमिका घेतली आहे. कृषी व दुग्धजन्य पदार्थांची बाजारपेठ, मच्छीमारी व्यवसाय आणि अन्य एक-दोन क्षेत्रे परदेशी कंपन्यांसाठी खुली करण्यास भारताची तयारी नाही. अमेरिकेला नेमक्या याच क्षेत्रांमध्ये प्रवेश हवा आहे. दोन्ही देशांतील व्यापारी

भारताने ब्रिटनशी 'मुक्त व्यापार करार' केला असून, युरोपियन युनियनशी अशा करारावर लवकरच स्वाक्षर्या होतील. म्हणजे अन्य देश भारताच्या अटींवर व्यापारी करार करण्यास तयार आहेत, असा त्याचा अर्थ. अमेरिकेलाही भारताशी हा करार करायचा असला, तरी आता माघार घेण्यासाठी भारताने अमेरिकेला 'फेस सेव्हर' मुद्दा दावा, असा गोर यांचा प्रयत्न आहे. मात्र, हितसंबंधांशी तडजोड करून भारत असा करार करणार नाही, हे निश्चित!

'गोर' का झटका धीरे से...!

प्रतिनिधींनी बाकीच्या सर्व विषयांवर सहमती दर्शविली आहे; पण त्यांच्यातील चर्चेच्या अनेक केंद्रांवरही हा तिढा कायमच राहिला आहे.

या पार्श्वभूमीवर गोर यांचा भारतात प्रवेश होत आहे. ट्रम्प असोत की, अमेरिका; ते आपले हितसंबंध कोणत्याही परिस्थितीत जपतात. त्यासाठी साम, दाम, दंड, भेद यांपैकी कोणत्याही धोरणाचा अवलंब करण्यास ते मागे-पुढे पाहतात नाहीत. व्हेनेझुएला असो की युरोप;

आपले म्हणणेच खरे ठरले पाहिजे, यावर अमेरिका, त्यातही ट्रम्प हे ठामअसतात. त्यामुळे भारत आपल्या मागण्या मान्य करीत नसल्याचे पाहून ट्रम्प भारतावर चिडले आहेत. वरकरणी ते भारताची आणि मोदी यांची भलावण करतात; पण आपला हेका काही सोडत नाहीत. म्हणूनच, त्यांनी रशियाकडून तेल विकत घेण्याच्या सबबीखाली भारतावर ५० टक्के आयातशुल्क लादले. चीनवरही १५० टक्के आयातशुल्क लादले होते; पण लगेचच ते

मागे घेण्यात आले. भारतावरील आयातशुल्क मात्र अजूनही कायम आहे. इतके आयातशुल्क लादूनही भारत ट्रम्प यांच्या दबावापुढे झुकला नाही, दबला नाही. अमेरिकेतील बड्या बहुराष्ट्रीय कंपन्यांमध्येही ट्रम्प यांच्या या धोरणाबद्दल नाराजी आहे; पण उघडपणे कोणी काही बोलत नाही. पण, या कंपन्यांचा दबाव ट्रम्प प्रशासनावर वाढत चालला आहे. भारताने गेल्या वर्षभरात ब्रिटनशी असा 'मुक्त व्यापार करार' केला असून,

युरोपियन युनियन आणि ऑस्ट्रेलिया यांच्याशीही असा करार आता अखेरच्या टप्प्यात आला आहे. म्हणजे अनेक देश भारताच्या अटींवर मुक्त व्यापारी करार करू शकतात, हे जगाला दिसून आले आहे. मग, अमेरिकेचेच घोडे का अडले आहे? जर्मनीचे चॅन्सलर फ्रेडरिक मर्झ हेही नुकतेच भारतात येऊन गेले असून, त्यांच्याशी भारताने संरक्षण साहित्यखरेदीचा, व्यापारविषयक आणि अन्य तांत्रिक करार केले आहेत. फ्रान्सकडे भारताने नव्या 'राफेल' विमानांची मागणी केली आहे.

इतर देश भारताशी करार करीत असून, युरोपही भारताच्या अटींवर असा करार करण्याची शक्यता दिसत असल्याने ट्रम्प अस्वस्थ आहेत. हे करार झाले, तर भारताला अमेरिकेची पहिल्याइतकी गरज भासणार नाही आणि अमेरिकेचा ताठर भूमिका घेत आहे, असे दृश्य उभे राहील, हे ट्रम्प यांच्या लक्षात आले आहे. भारताने अमेरिकेला होणारी आपली आयात आता अन्य देशांकडे वळवून अमेरिकेच्या आयातशुल्क दबावनीतीचा आपल्या व्यापारावर विपरित परिणामहीऊ दिला नाही. ट्रम्प भारत आणि मोदी यांच्याविषयी वादग्रस्त विधाने करीत असले, तरी मोदी यांनी त्यावर कसलीही प्रतिक्रिया देण्याचे टाळले आहे. यामुळेही ट्रम्प विलक्षण अस्वस्थ झाले आहेत. काही केले तरी भारत झुकत नाही, हे अमेरिकेच्या लक्षात आल्याने त्यांनी आता वेगळ्या पद्धतीने भारताचे मन वळविण्याचा डाव टाकला आहे.

सर्जिओ गोर यांचे लक्ष्य अमेरिका-भारत मुक्त व्यापारी करार पूर्णत्वाला नेणे हे असले, तरी त्यात अमेरिकेला पडते घेणे परवडणार नाही. हा करार जवळपास अंतिम झाला आहे; पण मोदी यांनी त्यासाठी ट्रम्प यांना दूरध्वनी केला नाही, म्हणून त्यावर स्वाक्षर्या होत

नाहीत, असे विधान अमेरिकेचे व्यापारी प्रतिनिधी लुटनिक यांनी नुकतेच केले होते. त्यावरून अमेरिकेलाही हा करार झटपट प्रत्यक्षात यायला हवा आहे, हे स्पष्ट होते. अमेरिकेची भूमिका प्रेमाने आणि सामोपचाराने बोलून भारताच्या गळी उतरविणे, हेच गोर यांचे उद्दिष्ट आहे. एकीकडे भारत हाच अमेरिकेचा खरा भागीदार देश आहे असे म्हणायचे आणि त्याच देशावर अतिरिक्त शुल्क लादायचे, ही दुटप्पी नीती भारताच्या लक्षात येत नाही, असे गोर यांना वाटते काय? मोदी यांच्याशी असलेल्या मैत्रीला ट्रम्प सर्वोच्च प्राधान्य देतात आणि ट्रम्प हेच खरे भार-ताचे मित्र आहेत, असे गोर यांनी म्हटले आहे. असे आहे तर मोदी यांच्याविषयी तदन खोटाखोटी विधाने ट्रम्प का करतात? भारत-पाकिस्तानातील संघर्ष आपण 'व्यापारबंदी'ची धमकी देऊन बंद केला, हा आपला हेका सोडण्यास ट्रम्प आजही तयार नाहीत.

थोडक्यात, दंड- धमक्यांपुढे भारत झुकत नाही, हे पाहून भारताशी गोड बोलून त्याला या करारासाठी राजी करण्याचे गोर यांचे प्रयत्न आहेत. अमेरिकेला या करारासाठी काहीशी माघार घ्यावी लागली, तरी अमेरिकेने माघार घेतली असे दिसू नये. यासाठी भारतानेही एखाद्या मुद्द्यावर आपले धोरण सौम्य करावे, हा गोर यांचा उद्देश आहे, अन्यथा अमेरिकेने भारतापुढे लोटांगण घातले, असे दृश्य जगापुढे उभे राहील. अमेरिकेला काहीतरी 'फेस सेव्हर' मुद्दा हवा आहे आणि त्यासाठीच गोर यांचे प्रयत्न जारी आहेत. भारताला बसणाऱ्या झटक्याचा जोर कमी करण्यासाठी गोर यांची नियुक्ती झाली आहे. अर्थात, नवा भारत आणि मोदी यांचे नेतृत्व देशाचे हितसंबंध सुरक्षित राखण्यास समर्थ असल्याने गोर यांचेही फारसे काही चालणार नाही, हे उघडच आहे!

दहा मिनिटांत व सेवा पूर्ववर्णा
कंपन्यांनी 'दहा मिनिटांत डिलिव्हरी' ही अट काढून टाकी, असे निर्देश नुकतेच केंद्र सरकारने दिले आहेत. 'गीग' कर्मचार्यांचे सुरू असलेले ऑनलाइन, वाढत्या अपघातांची संख्या लक्षात घेता, हा निर्णय घेण्यात आला. मात्र, याशिवाय 'गीग' कर्मचार्यांच्या अन्य समस्या आणि त्यांचे निराकरण गरजेचे का आहे, त्याबद्दल...

भास्तात एकूण ८० लाख 'गीग वर्कर्स.' २०३० पर्यंत ही संख्या एकूण २.३५ कोटींवर पोहोचण्याची शक्यता आहे. इतकी मोठी संख्या असणाऱ्या देशभरातील 'गीग' कर्मचार्यांनी वर्षाअखेरीस दि. ३१ डिसेंबर रोजी संप पुकारला. हा दिवस नव्या वर्षाचा स्वागतार्ह असला आणि घरोघरी साजरा होणारा असला, तरीही या दिवशी लाखो 'गीग' कर्मचार्यांना संपात सहभागी व्हावे लागले. हातावर पोट असणाऱ्या या कर्मचार्यांना संपाचा फटका बसलाच; पण 'स्विगी', 'झोमटो', 'ब्लिंकईट', 'झेप्टो' आदी कंपन्यांना सेवा देणाऱ्या कंपन्यांचेही नुकसान झाले. दक्षिणेतील काही कर्मचारी संघटनांनी याविरोधात आवाज उठवला. 'गीग' आणि 'ऑप प्लॅटफॉर्म' कामगार संघटनांनी म्हटल्यानुसार, कामाची स्थिती, कमाई होणारी घट, सुरक्षितता, सामाजिक सुरक्षिततेचा अभाव आदी गोष्टी या संपाला कारणीभूत होत्या. राज्य आणि केंद्र सरकारने मिळून या गोष्टींवर तोडगा काढावा, अशी मागणी संघटनांनी केली होती. पण, हे 'गीग वर्कर' म्हणजे कोण? तर असे कामगार किंवा कर्मचारी, जे स्वतंत्ररीत्या कुठल्याही सेवा किंवा वस्तूचा पुरवठा करण्याचे काम करतात.

ऑनलाईन ऑपसाठी काम करणारे सर्वच कर्मचारी यात मोडतात. तात्पुरती सेवा वाटत असली, तरीही कित्येक कर्मचारी कंपन्यांशी वर्षानुवर्षे जोडलेले असतात. त्यांच्या मागण्या नेमक्या काय होत्या? तर, न्यायिक आणि पारदर्शक वेतनरचना लागू केली जावी, 'दहा मिनिटांत घरपोच सेवा' ही संकल्पना बंद व्हावी, कोणतीही प्रक्रिया न करता 'गीग' कर्मचार्यांचे 'आयडी ब्लॉक' करणे किंवा दंड आकारणे थांबवावे, सुरक्षिततेसाठी आवश्यक उपाययोजना कराव्या, ऑपमध्ये अल्गोरिदमच्या आधारे भेदभाव होऊ नये, ग्राहक व कंपन्यांकडून समानजनक वर्तन, कामाच्या दरम्यान उसंतीचा वेळ मिळावा, ऑप आणि तांत्रिक त्रुटींवर तोडगा काढावा, आरोग्य विमा, अपघात संरक्षण आणि भविष्य निर्वाहनिधीची तरतूद असावी आदी मागण्या घेऊन 'गीग' कर्मचारी संपावर गेले. याची कमीथीने दखल आता केंद्र सरकारने घेतली आहे. कंपन्यांच्या प्रमुख अधिकार्यांची बैठक घेत, याबद्दल धोरणनिश्चिती करण्याची तयारी सरकारने

दर्शविली आहे. दहा मिनिटांत पोहोचण्याच्या नादात बऱ्याच 'गीग' कर्मचार्यांना अपघाताला सामोरे जावे लागते. जीव धोक्यात घालून कुणीही काम करू नये, अशी अपेक्षा सरकारने व्यक्त केली आहे. यामुळेच कंपन्यांनी आता त्यांच्या विपणन पद्धतीत बदल करण्याचा निर्णय घेतला. ज्यात कंपन्यांना 'दहा मिनिटांत घरपोच' असा आश्वासन जाहिरातीत वापरता येणार नाही. शिवाय, ऑपमध्येही तशी कुठल्याही प्रकारची आश्वासने देता येणार नाहीत.

दहा मिनिटांत घरपोच वस्तू पोहोचविणार, हीच एक कंपन्यांची जमेची बाजू होती. त्यामुळे वस्तू म हांग असल्या, तरीही ग्राहकांना वेळ वाचवण्यासाठी काँगला पर्याय. कंपन्या आपल्या कार्यक्षमता कमी होऊ देणार नाही, हे तर स्पष्टच आहे. मात्र, जाहिरातीद्वारे ग्राहकांना दहा मिनिटांतच डिलिव्हरी

मुळात 'दहा मिनिटांत सेवा' ही जाहिरातबाजी जरी बंद झाली, तरीही कंपन्या व्यवहारात त्याची अंमलबजावणी करू इच्छितात का? कंपन्यांनी वाहतूक सुरक्षिततेचा विचार खर्चच अमलात आणला आहे का? गळेकापू स्पर्धेसाठी कंपन्यांनी नियमबदललेच नाही; 'गीग' कर्मचार्यांची फ्लवणूक होत राहिली, तर कारवाई करणार का? अशा कंपन्यांना दंड आकारला जाईल का? असेही काही प्रश्न कायमआहेत. डिलिव्हरी सेवा देणाऱ्या कंपन्यांना 'ऑप अल्गोरिदम'मध्येसुद्धा बदल अपेक्षित आहेत. 'क्विक कॉमर्स' कंपन्यांचे नफ्याचे मॉडेल म्हणजे जास्तीत-जास्त घरपोच डिलिव्हरी, तितका नफा. मात्र, आता तासाला पूर्वी तीन ते चार ऑर्डर पूर्ण करत, तो आकडा दोन ते तीन-वर येऊन ठेपेल. याचा फटका 'गीग' कर्मचार्यांना बसणार आहे. यावर तोडगा काय निघणार, ते पाहावे लागेल. 'गीग' कर्मचार्यांसाठी २१ नोव्हेंबर २०२५ पासून कामगार कायदे लागू आहेत, ज्यात भविष्य निर्वाह निधीचाही विचार करण्यात आला आहे. यापूर्वीही विचार करण्यात आला होता. वाममानाच्या काळात सेवा देताना होणाऱ्या त्रासावर चर्चा झाली. त्यामुळे होणाऱ्या अपघातांवरही चिंता व्यक्त करण्यात आली.

'गीग' कर्मचार्यांचे युनिक आयडी ब्लॉक होण्याचीही वेगळी समस्या संपाच्या वेळी निदर्शनात आणण्यात आली. ग्राहकांनी दिलेल्या प्रतिसादानंतर ही कारवाई होत असे. मात्र, यात चौकशीअंती निष्पक्ष निर्णय व्हावा, अशी मागणी केली जात आहे. तसेच भाडे प्रतिकिमी किमान २० रुपये इतके देण्यात यावे; परंतु जर ही गोष्ट मान्य केली नाही, तर कारवाई काय होणार? याबद्दल निश्चित धोरणाची गरज आहे. कंपन्या आता उघड- उघड दहा मिनिटांत सेवा पोहोचविणारी जाहिरात करू शकणार नाहीत. त्यांना आता आपला वेगळेपणा सिद्ध करावा लागणार आहे. ज्यात सेवा, वस्तूचा ताजेपणा, पॅकेजिंग, ग्राहक सेवा या गोष्टींवर भर द्यावा लागणार आहे.

अधिकची कमाई, मोकळ्या वेळेतील काम किंवा पूर्ण वेळासाठी 'गीग' कर्मचारी म्हणून काम करणाऱ्या कर्मचार्यांचा प्रश्न मोठा आहे. यातील बहुतांश कर्मचारी हे महाविद्यालयीन वयोगटातील आहेत. हातावर पोट असणाऱ्या या वर्गाचाही विचार केंद्रातील सरकार करत आहे. त्यांच्याकडे पाहण्याचा कंपन्यांबरोबर समाजाचाही दृष्टिकोन बदलेल, अशी आशा!

दहा मिनिटांचा जीवघेणा खेळ संपेल?

देणार, असे आश्वासन देणार नाहीत. बऱ्याच 'गीग' कर्मचार्यांवर दहा मिनिटांत डिलिव्हरी करण्याचा दबाव असल्याने वाहतुकीच्या नियमांचे उल्लंघन होणे, त्यातून अपघात, वस्तूंची नासधूस अशा घटना उघडीस आल्या होत्या. यामुळेच दहा मिनिटांत डिलिव्हरी करण्याचा प्रघात बंद व्हावा, अशी मागणी केली जात होती.

'आमआदमी पक्षा'चे खासदार राघव चड्ढा यांनी यासंदर्भात केंद्र सरकारचे आभार मानले आहेत. राघव चड्ढा सातत्याने 'गीग' कर्मचार्यांचे प्रश्न संसदेत, माध्यमांमध्ये आणि समाजमाध्यमांवर मांडत आहेत. 'गीग' कर्मचार्यांनीही त्यांच्यापर्यंत अनेक प्रश्न पोहोचवले होते. केंद्र सरकारचा हा निर्णय अत्यंत संवेदनशील आहे, असेही ते म्हणाले. सरकार आणू इच्छित असलेल्या धोरणात प्रामुख्याने कोणत्या काही गोष्टींचा विचार व्हावा, अशीही इच्छा या कर्मचार्यांची आहे.

पेसमाजभान

कौबुभ दीवकब

पेयांच्या किमतीतील स्थैर्य, उद्योग क्षेत्राचा दबाव आणि सद्योप कररचना यांमुळे ही पेये सर्वसामान्यांच्या, आगदी अल्पवर्गीय मुलांच्या आयुष्यातही सहजपणे प्रवेश करतात. जागतिक आरोग्य संघटनेच्या मते, ही स्थिती केवळ वैयक्तिक आरोग्याच्या प्रश्नापुरती मर्यादित नाही, तर ती व्यापक सामाजिक, आर्थिक आणि आरोग्य संकटाची नांदी आहे. या अहवालातील सर्वात चिंताजनक बाब अशी की, बहुतेक देशांमध्ये शर्करायुक्त पेये आणि मद्यपान यांवरील करदद कमी राखण्यात आले असून, ते कालसुसंगत पद्धतीने वाढवण्यात आलेले नाही. त्यामुळेच वास्तविक अर्थाने या उत्पादनांची किंमत कमी राहिल्याने बाजारपेठांतील त्यांची उपलब्धता वाढते.

काही देशांमध्ये उत्पादनातील साखर कमी करण्याच्या किंवा उत्पादनांची पुनर्रचना करण्याच्या उपक्रमांची चर्चा महोते; परंतु ते प्रयत्न आर्थिक हितसंबंधांसम रेर दुर्बल उरताना दिसतात. मद्य, कार्बोनेटेड पेये, ऊर्जा पेये व तयार काफी चा चहा असे, यांच्या किमतीतील वाढ अत्यंत नगण्य असून, जागतिकवादीच्या पार्श्वभूमीवर ती उत्पादने आज पूर्वीपेक्षा तुलनेने अधिक स्वस्त आहेत. या सुलभतेचा परिणाम म्हणून सेवनात झालेली वाढ ही सामाजिक आणि राष्ट्रीय अर्थव्यवस्थांनाही धक्का देत आहे.

आरोग्यदृष्ट्यासुद्धा ही स्थिती धोक्याचीच घंटा आहे. शर्करायुक्त पेयांतील अतिरिक्त फ्रुटोज आणि ग्लुकोज शरीरातील चयापचय प्रक्रियांना बाधित करतात. यामुळे लडपणा, मधुमेह, उच्च रक्तदाब, हृदयविकार, स्वादुर्पिंड आणि यकृतातील चरबी अशी गुंतागुंत वाढते. जागतिक आरोग्य संस्थेच्या आकडेवारीनुसार, जागतिक पातळीवर 'टाईप-२' मधुमेहाच्या वाढत्या प्रमाणामागे गोड पेयांचे सेवन हाच महत्त्वाचा घटक आहे. यकृतावर जमा होणारी चरबी, पेशींचे नुकसान आणि यकृताच्या कर्करोगापर्यंत पोहोचू शकणारे

बदल हे आता अनेक देशांमध्ये गंभीर स्वरूप धारण करत आहेत. मुलांमध्ये अतिचंचलता, चिडचिड आणि झोपेच्या तक्रारी वाढताना आढळतात. कारण, गोड पेये मेंदूतील यंत्रणेला अनैसर्गिक रीतीने उत्तेजित करतात. मद्यपानाचे दुष्परिणाम तर अधिकच व्यापक आहेत. मानसिक अनारोग्य, यकृताचे आजार, रक्तदाबातील अनियमितता, हृदयविकार, रस्ते अपघातातील मृत्यू, घरगुती हिंसाचार या सर्वांकडे या अहवालात आकडेवारीसह बोट दाखविण्यात आले आहे.

मद्यातील 'अॅसिटाल्डिहाईड' शरीरातील पेशींसाठी हानिकारक ठरतो आणि तोंड, घसा, यकृत व पोट यांसारख्या अवयवांच्या कर्करोगाचा धोका वाढवतो. हे सर्व परिणाम एकत्र विचारात घेतले, तर मद्य आणि शर्करायुक्त पेये ही आधुनिक समाजाच्या आरोग्याचा मूक शत्रू ठरत चालल्याचे दिसते. जागतिक परिस्थितीचा विचार केला, तर श्रीमंत देश काही प्रमाणात आरोग्यदायी कर धोरणे राबवितात. तथापि, उद्योग क्षेत्राचा प्रभाव, राजकीय अनिच्छा आणि ग्राहकांच्या 'अधिकारांच्या' नावाखाली केलेल्या विरोधामुळे अनेक सुधारणा थांबतात. गरीब देशांत ही समस्या आणखी गुंतागुंतीची बनते. अशा देशांमध्ये कर वाढविणे म्हणजे महागाई वाढल्याचा आरोप, आर्थिक मंदीचा धोका किंवा स्थानिक उद्योगांवर येणारा ताण अशी कारणमीमांसा त्वरित पुढे येते.

परिणामी, अल्पकालीन राजकीय फायद्यासाठी दीर्घकालीन आरोग्य-नियोजनबळी पडते. या सर्वांचा अर्थ असा की, स्वस्त पेये हे आधुनिक आरोग्यव्यवस्थेच्या वाट्याला आलेले सर्वात मोठे आव्हान आहे. ज्या समाजात ही उत्पादने सहज उपलब्ध असतात, त्या समाजात आरोग्यसेवेवरील खर्च झपाट्याने वाढतो. त्यामुळेच जगातील सरकारांनी उद्योग क्षेत्राच्या दबावापेक्षा जनतेच्या आरोग्याला प्राधान्य दिल्यास या संकटावर मात करता येईल, अन्यथा आजची स्वस्त पेये उद्योगाच्या प्रचंड आरोग्य बोजाचे आणि असमतोल अर्थकारणाचे कारण ठरतील.

